

TARTALOMJEGYZÉK

MEDITÁCIÓ	Luther Márton: Bűnösök egyháza	1
ÖKUMENIKUS HORIZONT	Dóka Zoltán: Aktuális körkép — lutheránus szemmel	2
TANULMÁNYOK	Walter Mostert: Luther Róma-ellenes polémiájának teológiai jelentősége	10
	Eduard Schweizer: Protestáns felfogás a lelkeszi szolgálatról (2. rész)	29
	Boleratzky Lóránd: Megjegyzések a zsinat összetételéhez	37
KÖNYVRECENZÍÓ	ifj. Fabiny Tibor: "Isten beszédének alapelemei" — Vajta Vilmos <u>Hitből fakadó élet c.</u> könyvéről	38
	id. Magassy Sándor: Az állhatatos "magyar Luther" Botta István könyve Dévairól	42
TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ MAGYAR — ANGOL ÉS NÉMET NYELVEN		46 — 47
AZ ORDASS LAJOS BARÁTI KÖR KIADVÁNYAIRÓL		48

KERESZTYÉN IGAZSÁG

Az ORDASS LAJOS BARÁTI KÖR folyóirata.
Független evangélikus teológiai és kritikai lap.

Új folyam 11. szám — 1991. ŐSZ

Főszerkesztő: BOTTA ISTVÁN (Tel.: 1-835-092)

Felelős szerkesztő: ifj. FABINY TIBOR (Tel.: 1-886-293)

A szerkesztőbizottság tagjai: DÓKA ZOLTÁN, ITTÉZS GÁBOR, ITTÉZS JÁNOS,
id. MAGASSY SÁNDOR

Felelős kiadó: id. KENDEH GYÖRGY (Tel.: 1-662-523)

Szerkesztőség és kiadóhivatal: 1114 BUDAPEST, Bocskai út 10.

Egyes szám ára: 50,- Ft; évi előfizetési díj: 200,- Ft külföldre 10 DM

Csekkszám: ORDASS LAJOS BARÁTI KÖR — BUDAPEST — OTP XI. ker. 529-8145-2

Készült: a PATE Sokszorosító üzemében, Keszthely

Felelős vezető: BOROSS JÁNOSNÉ

HU ISSN 0865

Törzsszám: 409/91.

Példányszám: 900

Engedélyszám: III./EL/20/1989.

MEDITÁCIÓ

LUTHER MÁRTON

BŰNÖSÖK EGYHÁZA *

"A világ nemteleneit választotta ki magának az Isten és a semmiket, hogy a valamiket megsemmisítse: Hogy ne dicsekedjék Őelőtte egy test sem."

Korinthusi első levél: 1,28-29.

Az irgalmas Isten őrizzen meg engem olyan keresztyén egyháztól, amelyben csupa "szentek" vannak. Én olyan egyház kicsi csapatában akarok lenni s maradni, amelyben alázatosak, gyengék és betegek vannak, akik érzik s elismerik bűneiket, nyomorúságukat és bajaikat s ezért szüntelenül Isten vigasztaló segédelméért sóhajtoznak szívbeli kiáltással, hisznek a bűnbocsánatban s az igéért üldöztetést szenvednek.

- Az ördög ravasz kópé: rajongóvá akarja tenni az egyszerű hívőket. El akarja hitetni velük, hogy az evangéliom semmit sem használ. Másutt kell a dolgot megragadnunk. Például szent életet kell folytatni, keresztet vállalni, szenvedni. Az önkiválasztás e hamis, Isten-ellenes látszata sokakat elhitet.

A mi szentségünk és igazságunk Krisztus. Benne és nem magunkban vagyunk mi tökéletesek. Pál apostol vigasztaló igéjéhez tartom hát magamat: "Krisztus lőn nekünk Istentől bölcsességül, igazságul, szentségül és váltságul."

Isten Lelke, búzgón kérünk,
Légy mindenkor hű vezérünk!
Tedd templomoddá szívünket,
Világosítsd értelmünket.
A jót te munkáld bennünk,
Segélj híveiddé lennünk;
Oktass, hogy a hitetlenek
S gonoszok el ne szédítsenek.
Benned, csak tebenned bízunk.

Fordította: SZABÓ JÓZSEF

*JER, ŐRVENDJÜNK KERESZTYÉNEK! c. Luther írásaiból mindennapi áhitatra összeállított könyvből. 234.old.

DÓKA ZOLTÁN

AKTUÁLIS KÖRKÉP - LUTHERÁNUS SZEMMEL

Mozgalmas év derekán járunk. Amikor e sorokat írom, két esemény friss emléke is foglalkoztat bennünket. Az egyik a szovjet hadsereg kivonulásának megünneplése. A másik a magyar reformátusok világtalálkozója. És mire ez az írás megjelenik, már a pápalátogatáson is túl lesz az ország. Főként ezekhez az eseményekhez, de néhány más aktuális jelenséghez is szeretnék a következőkben megjegyzéseket fűzni - lutheránus szemmel.

Szemponatom a lutheri teológia legsajátosabb vonása, a törvény és evangélium megkülönböztetése és ennek szociáletikai vetülete, az Isten kettős kormányzásáról szóló tanítás. A vesztély, amelyre e szempont fényében szeretném felhívni a figyelmet, abban van, hogy az egyház gondolkodásában és gyakorlatában mindig újra összekeveredik, vagy elhomályosodik, sőt el is tűnik a törvény és evangélium, vagyis az emberi és az isteni cselekvés különbsége, éspedig mindig a cselekvő ember javára és dicsőségére.

Pedig az evangélium sem az Újszövetségben, sem a reformátori teológiában nem tetszőleges, hanem nagyon is kötött tartalmú örömhírt jelent. Ti. azt az örömhírt, hogy Isten Jézus Krisztus halálában és feltámadásában kinyilatkoztatta bűnbocsátó és üdvözítő kegyelmét a bűnös ember iránt mint az ő végső és megmáshíthatatlan akaratát (V. ö. Róm 1,1-7.16-17; 1Kor 15,1-20; Gal 1,1-12 stb.).

Ennek alapján illegitim minden olyan beszéd az egyházban, amely evangéliumnak nevez emberi vagy éppen egyházi cselekedeteket, magatartásokat, történelmi, politikai eseményeket, legyenek azok még oly örvendetese is önmagukban.

Ugyancsak az evangélium újszövetségi és reformátori értelmének megrövidítését jelenti az az újabb keletű zsidó-keresztény teológia, amely részben vagy egészen lemond az evangélium krisztológiai mélységéről, Jézus halálának és feltámadásának teológiai jelentőségéről, és Jézust csak mint kegyes rabbit, a törvény speciális hirdetőjét, mint "cselekvésmoделlt" akceptálja. E teológia képviselői így akarják a törvény és evangélium, Mózes és Krisztus, a zsidóság és a kereszténység mélyreható különbségét feloldani, nivellálni. Bár mindenképpen jó és kívánatos a zsidóság és kereszténység békés kapcsolata, teológiai párbeszéde, de ehhez egy lépéssel sem visz közelebb, sőt akadályozza az igazi találkozást az evangélikus identitásnak ez a fellazítása és feladása.

Hasonlóképpen megrövidítik az evangélium újszövetségi, reformátori tartalmát azok a szektás jellegű pneumatikus mozgalmak, amelyek a karizmákat és a Szentlélek munkájának rendkívüli kísérőjelenségeit középpontba állítják, azokat mintegy kegyes

kényszerképzetté fokozzák. Ezáltal kiszorítják központi helyéről a kereszt evangéliumát, amely pedig a Szentlélek munkájának valódi fő témája és a mindhalálig bűnös embernek Isten előtt egyetlen mentsége, vígasza és reménye.

Nyilván nem véletlen, hogy az evangéliumnak ilyen és hasonló eltorzítása nem csupán egyházunkon kívül, hanem azon belül, ráadásul lelkészek révén is terjed, és rombolja a gyülekezetek hitét és közösségét. Nem csak a hirtelen megnőtt politikai szabadság és a zavaros szellemi, lelki helyzet magyarázza ezt, amiben a szekták mindig szívesen halásznak. Sokkal inkább most érik be a gyümölcse annak a hitvallásos szempontból jellegtelen, tudományos szempontból felszínes és gyenge teológiai munkának, amelyet a pártállami egyházpolitika egyházunkra kényszerített.

A lutheri "kettős kormányzás" tanítása szerint Isten a világot, a társadalmat a törvénnyel, az egyházat az evangéliummal kormányozza. Ez a tanítás kijelöli mind az állam, mind az egyház működési területét, illetékességi körét. Az állam feladata az, hogy a lehető legjobb jogi keretet adja a társadalom életének, és biztosítsa abban a polgárok jólétét, igazságos, szabad és békés együttélését. Mindezt együtt nevezzük politikumnak. Ezzel szemben az egyház egyetlen feladata az, hogy hirdesse Isten igéjét, törvényét és evangéliumát válogatás nélkül, minden embernek. Működésükkel természetesen mindketten, mind az állam, mind az egyház, hatnak egymás életére. De ez a hatás csak addig legális és egészséges, amíg az saját működésük kisugárzása, és nem jelent közvetlen hatalmi beavatkozást a másik tevékenységébe. Az államnak nem feladata, hogy a vallást propagálja. De azaz, hogy biztosítsa az állampolgárok lelki, szellemi szabadságát, pozitíven hat az egyház életére anélkül, hogy beavatkoznék abba. Hasonlóképpen az egyháznak nem feladata, hogy az állam politikai tevékenységének szolgálatába álljon. De azzal, hogy hirdeti az evangéliumot, az hitet ébreszt, s e hit gyümölcseként az egyháztagnak által, akik egyben állampolgárok is, nő a társadalom erkölcsi színvonala, benne a szociális felelősségtudat is, az egyház pozitíven hat a társadalom életére anélkül, hogy abba közvetlenül beleavatkoznék. (Szomorú, hogy ezt az alapvető újszövetségi teológiai összefüggést evangélium, hit és erkölcs között éppen egy evangélikus lelkész kérdőjelezi meg, és nevezi naivitásnak egy katolikus folyóiratban. V. ö. Egyházforum 91/2. szám 22. lap.)

Történelmi tapasztalat, hogy az állam és egyház imént vázolt működési megosztása ritkán marad egyensúlyban. Rendszerint eltorzul valamilyen irányban. Hol az állam telepszik rá az egyházra, és állítja a politika szolgálatába, hol meg az egyház teszi ugyanezt az állammal. Az első esetre a legközvetlenebb példa a kommunista diktatúrák egyházpolitikája. A második esetre szinte az egész ún. nagykonstantinuszi korszak példát jelent, különösen is a pápaság középkori története. (A Vatikán mint

"egyházi állam" lutheránus szemmel teológiai képtelenség.) Egy harmadik torzulási lehetőség az előbbi kettő sajátos ötvözete, amikor mind az állam, mind az egyház átlépi saját határait, és egymásba kapaszkodva, egymást fel- és kihasználva törekszenek hatalmuk biztosítására. Ezt szokták a "trón és oltár szövetségének" nevezni. Ez a sajátosan újkori jelenség különféle árnyalatban máig megtalálható számos, főként nyugat-európai országban. És mintha éppen most lenne kialakulóban hazánk valláspolitikai életében is. Jól illusztrálják ezt többek között azok az események is, amelyekre írásom elején utaltam. Mindhármat sorra veszem.

1

A szovjet hadsereg kivonulásának megünneplése különös és nyilván költséges pompával történt Gödöllőn. A nagyszabású, sokszínű rendezvény egyik programpontja ökumenikus istentisztelet volt. Magam is felkérést kaptam az istentiszteleti szolgálatban való részvételre Roszik Gábor kollégámtól, aki egyszerre lelkészi és képviselői minőségében az egész ünnepség legfőbb szervezője és irányítója volt. A részvételt nem vállaltam. Lemondó levelemben többek között ezt írtam: "... elvi-teológiai hibának tartom, istentiszteletet tartani egy politikai demonstráció stilizálására. Tipikus esete ez a törvény és evangélium, a politikai és lelki aspektus összekeverésének, amely szekularizálja az egyházat és klerikalizálja a világot. A szovjet megszállók kivonulása hazánkból politikai esemény. Ehhez nem mint egyháznak, mint keresztyéneknek, hanem mint magyar állampolgároknak van közvetlen közünk, de semmivel sem több, mint a nem vallásos vagy nem keresztyén honfitársainknak. Nincs jogunk kisajátítani, krisztianizálni azt, ami a vallástól függetlenül minden magyart érint. Az aspektusok ilyen keverése tovább erősíti azt az országos gyanút, hogy visszatérően van a keresztyén kurtus, a vallási restauráció. Ezt a gyanút erősíteni nekünk, protestánsoknak, mindenképpen önértelmezési rövidzárlatot jelent.

Fokozza az elvi-teológiai hibát, hogy ökumenikus istentiszteletről van szó. Az ökumenének ez a fajta gyakorlása — egység, de csak a politikában — a pártállami egyházpolitika ökumenészemléletének felel meg, és elleplezi a valódi felekezeti helyzetet, amely messze nem olyan jó, mint ahogy egy ilyen közös demonstráció szuggerálni akarja. (Hasonló elvi kritikával néztem annak idején a TV-ben az 1989. évi szentesti ökumenikus istentiszteletet a Hősök terén.) ..."

A rendezvényen mint egyszerű nézők és állampolgárok vettünk részt feleségemmel együtt. Az ünnepi műsort szemlélve, két megfigyelés csak még inkább megerősített döntésem helyessége felől. Egyrészt megdöbbenve hallgattam a különböző felekezeti kollégák bibliai idézeteit, amelyek mindegyike tartalmazta ugyan a "szabadság" szót, csak éppen nem politikai értelemben, ahogyan az

alkalom kívánta volna, hanem a Krisztusban hit által nyert szabadság értelmében. Bizony, nem lenne szabad a Krisztusban nyert evangéliumi szabadság ígéit ilyen manipulatív módon a politikai szabadság szolgálatába állítani!

A másik megfigyelésem egy felfedezés volt. A hatalmas színpadot, ahol a környék népviseletes lányai és asszonyai a színek szinte tobzódó szépségében alkottak "élő oltárt" amint ezt a meghívó kifejezte, egy óriási, félkörívű sátor borította, rajta egy félrebillent kereszttel. Nem volt nehéz felismerni: a magyar korona imitációja. Míg néztem, hirtelen felvillant bennem valami, amire eddig nem gondoltam: hiszen itt a korona, a törvényre, tehát az erőszakra támaszkodó politikai hatalom jelképe, és a kereszt, az erőtlenségbe öltözött isteni kegyelem pecsétje, teológiailag teljesen illegitim módon kapcsolódnak össze! Hiszen a "szent korona" a legtipikusabb magyar illusztrációja Isten kettős kormányzása összekeverésének! Persze, mint nemzeti ereklyét, amely páratlan módon fejezi ki történelmünk kontinuitását, mindenképpen megilleti a nemzeti kegyelet és tisztelet. De tragikus történelmünk és egyháztörténetünk ismeretében, ideje lenne figyelmeztető, intő szavát is megértenünk: egy nép történelmi sorsát csak még inkább megterheli, az egyház szolgálatát pedig megerőlténíti, ha a kereszt evangéliuma a politikai hatalomra támaszkodik, a politika meg hatalma jelvényévé teszi Krisztus keresztjét.

2

A magyar reformátusok világtalálkozójáról, amely éppen a "szabadság napján" fejeződött be, még nincs világos képm. Bizonyára némi távlat kell még református testvéreinknek is, hogy értékelő összesítést adhassanak a külvilágnak. Egy rövid, friss értékelést azonban már kaptam. Egy református testvér, aki jól ismeri egyháza belső viszonyait és a világtalálkozó eseményeit, arról ír levelében, hogy "a visszarendeződés erői" igen aktívak voltak, viszont a magyarországi gyülekezetek részvétele szánalmasan gyenge volt.

Rövid időn belül már másodszor hallok református testvérektől "a visszarendeződés erőiről", amelyek egyházukban működnek. Mennyivel jobb nekünk, evangélikusoknak! — fut át rajtam az ironikus gondolat. Nálunk nem kell félni a visszarendeződéstől, hiszen még átrendeződés sem történt...

Bizonyára nem véletlen, hogy az ilyen nagyszabású rendezvényeken néha megdöbbenően kicsi a gyülekezetek részvétele. Az emberek talán azért nem kíváncsiak már a sok beszédre, mert nincs bizalmuk a beszélők iránt. Az a benyomásom, hogy manapság a nagyszabású rendezvényeknek — nemcsak az egyházi, hanem a politikai életben is! — gyakran alibi jellegük van. Mintha a rendezők valamit el akarnának takarni, valamiről el akarnák terelni a figyelmet.

De egyébként is megfigyelhető már hosszú évek óta, hogy a világszövetségek, világggyűlések gondolata, ideológiája egyre inkább népszerűtlenné válik. Hatékonyságuk alacsony foka egyszerűen nem éri meg a rájuk fordított szellemi és anyagi energiákat. Még súlyosabb érv ellenük, ami lényegében azonos az előbbivel, hogy nincs szociológiai mélységük. Egy viszonylag szűk, nagyrészt nem is szakemberekből álló réteg mások drága pénzén beutazgatja a világot, előadásokat tartanak egymásnak, beszélgetnek, barátkoznak, de mindennek a gyülekezetek élete számára nincs, vagy alig van maradandó hatása. Olyan, mint a nyári zápor, amely legfeljebb elveri a port, de nem áztatja meg a földet. Teológiai szempontból is kérdés, vajon a világméretű egyesítési szándékok mögött nem a régi rajongás húzódik-e meg: Isten országának végső nagy egységét már itt a földön megvalósítani emberi erővel?! Tehát megint csak a törvény és evangélium, az emberi és isteni cselekvés összekeverése az ember dicsőségére?! Ez a rajongás – ha kegyes leplek alá rejtve is – mindig hatalmi vágyból fakad: uralkodni az embervilág felett! És a világalum az ember számára a kísértéstörténet szerint mindig a sátán ötlete (V. ö. Mt 4,8-9; Lk 4,5-7).

Mindezt persze csak a világtalálkozó ürügyén mondtam el, s nem mint annak kritikáját. Kritizálni tulajdonképpen csak egy rövid mondatot akarok, amelyet a TV-ben az egyik református vezető szájából hallottam: "Krisztusban hivatunk el magyarnak is és keresztyénnek is." Így indokolta az egyházi találkozó nemzeti jellegét. Sajnáltnám, ha ez a mondat nem nyelvbottlás lett volna, hanem tudatos fogalmazás, mert ez azt jelentené, hogy református testvéreinknek még mindig nem sikerült levetkőzniük a "magyar vallás" hamis ideológiáját. Pedig bármennyire is igaz, hogy a magyarság és a protestantizmus sorsa gyakran esett egybe történelmünk folyamán – sőt Erdélyben még ma is egybeesik –, a kettő precíz teológiai megkülönböztetése elengedhetetlen feltétele annak, hogy mindkettő önmaga azonosságában tudjon működni, és hivatását betölteni. A "német keresztyének" kisiklása és a pártállami "teológia" hazafias népfrontos ideológiája éppen elég tanulságot szolgáltatott századunkban ahhoz, hogy megtanuljunk: nem szabad Krisztust és a nációt összekeverni, egyiket a másik indoklására használni! Milyen egyszerűen, érthetően írja Pál: "Krisztusban nincs többé sem zsidó, sem görög..." (Gal 3,28.)

A nagyszabású rendezvények sorában bizonyára a pápalátogatás lesz a legkiemelkedőbb. Nemcsak az előkészítésre és lebonyolításra kilátásba helyezett hatalmas összeg sejteti ezt, hanem az a programfüzet is, amely a címloldalán "lelkipásztori látogatásnak" minősíti a pápa jövetelét. Maga a program azonban kétségtelenné teszi, hogy a látogatásnak politikai jellege is lesz. Ez érthető is. A pápa nemcsak a római egyház feje, hanem Vati-

kán állam feje, tehát államfő is. Mint ilyet fogadják őt hazánk politikai vezetői. Ilyen értelemben mindnyájunknak, egész népünknek szól a látogatás. Ugyanakkor nekünk, protestánsoknak, józanul, teológiai és történelmi távlatban és a jelen tényeit is figyelembe véve kell fogadnunk az első pápai látogatást Magyarországon.

Tudnunk kell mindenekelőtt, hogy a reformáció egyházainak különállása, függetlensége a pápa egyházi hatalmától nem a pápa személyének, hanem a pápaság intézményének szól. Mi magát az intézményt nem tudjuk elfogadni az egyház isteni alapítású és jogú vezetésének. A Szentírásról alapuló meggyőződésünk szerint a pápa nem lehet a keresztyén egyház feje, mert annak feje maga Jézus Krisztus. Krisztus földi helytartója sem lehet, mert helyettes csak annak kell, aki távol van. Krisztus pedig megígérte, hogy velünk van mindennap, a világ végezetéig (Mt 28,20), és pedig a hit számára hallhatóan az igében és láthatóan a szentségekben. Az Újszövetségben semmi nyoma nincs annak, hogy Jézus Péternek ilyen minőségileg kiemelt rangot adott volna, és annak sem, hogy e kiemelt pozícióban az utódlást elrendelte volna, és pedig éppen Rómában. A pápaság évszázadokkal a keresztyénség indulása után kialakult emberi intézmény, amelyet a római püspökök egyre növekvő hatalmi törekvései hoztak létre. Működése az évszázadok során mind az egyházi, mind a politikai életnek inkább volt terhe, fékezője, mint lendítője.

Az intézmény ilyen radikális kritikája ellenére is tudnunk kell ugyanakkor, hogy voltak a pápák között nagy egyéniségek, kiváló tudósok, nagy szervezők, sőt reformerek, akik pozitívan hatottak az egyházi és politikai folyamatokra. Ilyen volt a mi korunk nagy reformpápa, XXIII. János is.

A hozzánk látogatásra érkező II. János Pál pápa mai megítélése még a katolikus egyházon belül sem egyértelmű. Svájcban, a demokrácia egyik őshazájában, pl. azt tapasztaltam, hogy őt a politikailag legreakciósabb, egyházilag a legkonzervatívabb pápák közé sorolják. Működését sokan tekintik bizonyítéknak arra, hogy a pápaság intézménye minden szempontból elavult. Még olyan véleményyt is hallottam, hogy ez lesz az utolsó pápa. Igaz, találkoztam fanatikus, páparajongó fiatalokkal is.

Azt hiszem, nekünk árnyaltabban kell a lengyel származású pápa személyére tekintenünk. Mint hazájának hő fia mélyen átérzte a kommunista terror szorításában vergődő népe sorsát és minden rendelkezésére álló eszközzel harcolt a kelet-európai népeket elnyomó rendszer ellen. Emberileg minden bizonnyal neki is köszönhetjük a fordulatot. Nem véletlen, hogy az ellene elkövetett merénylet számai állítólag a volt kommunista országokba vezetnek.

Egyházi konzervativizmusát sem kell feltétlenül személyes jellemvonásnak tekintenünk. Az intézmény, amelynek élén áll, szinte predestinálja őt a konzervativizmusra. Kétségtelenül nem tűnik forradalmi egyéniségnek. De az ilyenek nem csupán a pápai trónon ritkák. Ökumenikus szerepét nem tudom jól megítélni,

ÖKUMENIKUS HORIZONT

mert nincs kellő információ. Néha arra gondolok, hogy talán hajlik az ökumenizmusnak a felé az általam is helyeselt formája felé, amely nem a mindenáron való egység érdekében önmaga identitását is feladó rajongásból indul ki, hanem éppen az identitás-kereséstől és az identitások találkozásától várja a felekezetek belső közeledését egymáshoz. Itt tehát az egység eszköze nem a fizikai vagy lelki erőszak, nem is a versengő abszolút-ségigény, de nem is az öncsonkító irénizmus, az egységért az igazságot mellőző uniform gondolkodás, még kevésbé a politikai célokért való összefogás, hanem az identitást kereső, azt tisztelő és felmutató dialógus. Persze nem tudom, hogy II. János Pál az ökumenizmusnak ezt a megfogalmazását aláírná-e. De hazai viszonyaink tényei közé tartozik, hogy 1988. január óta az ökumenikus imahét évenkénti megrendezésével a felekezeti találkozásoknak olyan új formája kezdődött, amely addig elképzelhetetlen volt. Ezek pozitív tényét akkor sem lehet tagadni, ha vannak is csüggesztő hangok és jelenségek. Hogy ezekre az identitást megőrző, egymását pedig önfegyelemmel tisztelő találkozóakra sor kerülhetett, abban aligha vitatható a pápa aktív, sőt élenjáró szerepe.

Persze a pápalátogatás eredményét nem lehet előre látni, ha értékelésére vannak is már előjelek. Véleményem szerint két alapvető kérdésre kell választ kapnunk, hogy eldönthessük majd, javunkra vagy kárunkra volt-e. Az egyik: segíti-e a pápalátogatás a pártállami múlt világos lezárását a római katolikus egyházban, és ezzel párhuzamosan segít-e eloszlatni társadalmunkban a katolikus restauráció egyre erősödő gyanúját? A másik: vajon a meg-megtorpanó ökumenikus kapcsolatokat bátorítja-e, erősíti-e a pápa jelenléte, vagy inkább fékezi, esetleg befagyasztja, és az elzárkózó konzervativizmusnak ad-e lendületet?

Az előjelek vegyesek. A program szerint Debrecenbe, a református nagytemplomba tervezett ökumenikus istentisztelet mindenképpen pozitív jelnek tűnik. Még akkor is, ha ez a protestáns oldalon öngazolási alkalmat jelenthet azoknak, akik erre a célra minden lehetőséget megragadnak, mert nem tudják, nem is akarják múltjuk igazi konzekvenciáját levonni.

Negatív előjelnek látszik Mindszenty bíboros temetésének néhány restauratív vonása. Rossz benyomást keltett a gödöllői ökumenikus istentiszteleten, hogy az Apostoli Hitvallást vezető katolikus lelkész a harmadik hitágazatnál, a közös szöveggel ellentétben, a minden keresztyént egybefoglaló "egyetemes anyaszentegyház" kifejezés helyett, önkényesen a régi, szétválasztó "katolikus anyaszentegyház" formát mondta. Ekkora "nyelvbottlást" ilyen szituációban nem szabad elkövetni!

A programfüzet utolsó oldalain a Pápalátogatást Előkészítő Püspökkari Iroda hitelesítő jele látható: egy M betű és rajta a kereszt. A jel magyarázata pedig így olvasható: Magyarországon, Mária és a kereszt egysége. S ezzel már vissza is érkezünk oda, ahonnan kiindultunk. A törvény és evangélium, Isten kétféle kormányzásának világos megkülönböztetése nélkül sem

az állam, sem az egyház nem tud rendeltetés szerűen működni. Ez a jel és annak magyarázata világos beszéd: a katolikus restauráció, a regnum Marianum nyílt meghirdetése. Mintha Magyarország egész lakossága katolikus volna!

Ennél nagybátyám, Szolnoki János, Mindszenty jó barátja, a haláláig pápahű apátplébános is előbbre járt már az ökumené útján. Amikor az 56-os forradalom után engem Budapestről Pécsre, majd Hévízgyörkre, őt pedig Csongrádról Tápiógyörgyre száműzték, egy missziós körútján, az ötvenes évek végén meglátogattott, és csendes, meghitt beszélgetésünkben ezt mondta: "Nem baj, fiam! Ahogy van, úgy van. Fő, hogy mind a ketten, te lutránus módra, én meg pápista módra, becsületes keresztények és magyarok maradtunk."

A programfüzet hátlapján II. János Pál jelmondata olvasható: Totus Tuus – Egészen a Tiéd! Gyönyörű vallomás! Ez a kizárólagosság bennem azonnal megzendíti a reformáció "egyedül"-kezdető jelszavait: Egyedül az Írás! Egyedül hit által! Egyedül kegyelemből! Egyedül Krisztus! Egyedül Istené a dicsőség! A törvény és evangélium megkülönböztetése végül is azt célozza, hogy világos legyen, mi az emberi cselekvés területe, értéke és határa, és mi az, amit Isten cselekszik értünk, hogy hitünk arra támaszkodhasson mint szilárd, rendíthetetlen alapra, és ezért ne magunknak, hanem egyedül Istennek adjuk a dicsőséget. Luther ezt írja Erasmusnak: "Ha kegyesen akarunk élni, akkor szükséges, hogy a leghatározottabban megkülönböztessük Isten és a magunk erejét, Isten és a magunk cselekvését. Íme, láthatod, hogy ez a probléma a keresztény dolgok összességének egyik olyan része, amelytől függ és amelyen megfordul önmagunk ismerete, Isten megismerése és dicsősége." (De servo arbitrio, Clemen, Luthers, Werke, 3. kötet, 107. l.)

Totus Tuus! Vállalom a pápa jelmondatát. Úgy is, mint az Isten kezébe tett életvallomását. És úgy is, mint a Miatyánk végre együtt mondott záró mondatának rövid, találó hangsúlyát és foglalatát: "... tied az ország, a hatalom és a dicsőség mindörökké." Tied egészen!

"Istent mindennél jobban féljük és szeressük s egyedül
őbenne bízunk!"

(Luther Márton)

WALTER MOSTERT

LUTHER RÓMA-ELLENES POLÉMIAJÁNAK TEOLÓGIAI JELENTŐSÉGE
Hans Geissernek 60. születésnapjára

I. A téma perspektívái

1. "A Róma-ellenesség"

A pápaság teológiai, egyházi problémáját – ez a Róma-ellenes polémia tárgya – Luther reformátori teológiája megoldotta.¹ Ezt a megoldást egyik asztali beszélgetésében képszerűen így fogalmazta meg: "A pápa a kakukk, az egyház a pacsirta. Ahol megjelenik a pacsirta, oda szívesen jön a kakukk is, mert úgy véli, ő ezerszer jobban tud énekelni, mint a pacsirta. Így ül be a pápa is az egyházba, és ott mindenki kénytelen az ő hangját hallgatni, mert túlkiabálja az egyházat. Mégis, amiként a kakukknak is van valami haszna, ti. előhírnöke a nyárnak, úgy a pápa fellépése arra jó, hogy előre hirdesse nekünk az utolsó napot."² Mint teológiai kijelentés ez azt jelenti: a pápa, a pápaság a keresztyén egyháznak nem megfelelő jelenség. Sőt ahogy a pápaság önmagát értelmezi, ti. mint isteni jogú intézményt, az egyenesen ellentmond a keresztyén egyház lényegének. Ez a megítélés Luther szerint nem csupán a megromlott pápaságra érvényes, ahogyan ő ezt a saját korában átélte, és sokan mások is panaszkodtak. Kétségtelen, hogy az ő kritikáját a pápaság és a benne tetőző hierarchikus intézmény, mindenekelőtt a római kúria ellen, főként a búcsúval kapcsolatos harc során, azok a visszás körülmények és visszaélések lobbantották fel, amelyek magától az egyház legfőbb hatóságától, a pápától indultak ki. De már 1521-ben egyik írásában – "Alapja és indítéka dr. Luther Márton valamennyi tételének, amelyeket a római bulla jogtalanul elítél" – világosan kifejti saját teológiai bírálatát a pápasággal kapcsolatban, eltérően Husz Jánostól, aki csupán a pápai trónon ülő gonosz személyek és az egyházi visszaélések ellen harcolt: "Én azonban, ha a mai napon maga szent Péter ülne is Rómában, akkor is tagadnám, hogy ő isteni rendelésből lenne pápa az összes többi püspök felett. A pápaság emberi kitalálás, amelynek Isten rendeléséhez semmi köze. A gyülekezetek mind egyenlők, és egységük nem ebben az egyetlen felsőbbtségben van, hanem – amint szent Pál Efezus 4-ben mondja – az egy hitben, az egy keresztségben, az egy Úr Krisztusban. Mindez közös és egyenlő java minden gyülekezetnek a világon."³ A változás, ami Husz és Luther között végbement, a következő: többé nem a pápasággal való visszaélések, hanem maga a pápaság mint egyházi visszaélés válik Luther teológiájának ekleziológiai alaptémájává. Mert a keresztyén egyházban egyedül Jézus Krisztus "az egész keresztyénség feje isteni jogon, vagyis Isten ígéje alapján", és a pápa "csupán a római gyülekezet püspöke vagy lelké-

sze.⁴ A pápának lehet emberi, történeti joga. Ez abban áll, hogy ő mint keresztyén püspök Jézus Krisztust mint a keresztyénség egyetlen isteni jogú fejét prédikálja, ahogy ezt minden püspöknek a maga kerületében, illetve minden lelkesznek a maga gyülekezetében tennie kell. De ha a pápa magát ezt az egyetlen főt akarja megjeleníteni, akkor Jézus Krisztus vetélytársává lesz, és ellene mond az egyház lényegének.

Közkeletű vélemény szerint Lúthert — eltérően a római katolikus hagyománytól és a többi reformátortól — nem érdekelte az egyház külső alakja, és egyáltalán nem volt érzéke a történeti tények iránt. Milyen groteszk vélemény! Ellenkezőleg! Hallatlan érzéke volt a történeti veszélyek iránt, amelyek a vallásos formák és alakzatok vak megmerevedéséből adódnak: nevezetesen az evangélium igazságát fenyegető veszélyek iránt, amelyek magának a hitnek a következményeiből származnak, tehát abból a külső formából indulnak ki, amit maga az egyház ad önmagának. Különösen akkor történik ez, ha emberi-történeti intézményeket, amilyen maga a pápaság is, a kinyilatkoztatás igazságaival festenek át, és így eltűnik a különbség az egyház és Jézus Krisztus között, aki az egyházat egyházzá teszi. E veszély megnyilvánulását látta Luther a pápaságban. Amikor viszont, mint emberi berendezkedést, tudomásul vette a pápaságot, ez nem jelentett nála érdektelenséget a látható egyház iránt, hanem abból következett, hogy a történelmet, mint az emberi felfuvalkodottság jelenségét tapasztalta meg. Olyan egyházi tiszttség, amely önmagát emberi eredetűnek tudja, éppen nem igényli magának, hogy a keresztyénség egyetlen fejének kiábrázolója legyen. Ellenkezőleg: az eltérést akarja felmutatni, amely megkülönbözteti a főt, Jézus Krisztust, az egyház történeti alakjától. Ugyanakkor itt a gyökere a Luther által élete végéig mérlegelt lehetőségnek: egy magát emberi jogúnak értő pápai tisztnek helyet adni a keresztyén egyházban. Másfelől viszont azt is érzékelti tudta, hogy maguknak az intézményeknek a logikája vezet ahhoz a szándékhoz, amely egyik püspöknek a többi püspök feletti elsőbbségét fiktív isteni rendeléssel akarja megindokolni. A Schmalkaldeni cikkekben ezt írja: "De fölteszem, hogy a pápa lemond arról, hogy isteni jogra vagy parancsolatra alapítsa elsőbbségét, hanem a szektákkal és az eretnekekkel szemben a keresztyénség egysége érdekében kell egy vezetőnek lennie, akihez a többiek mind igazodnak. Az ilyen vezetőt emberek választanak s emberi választástól és hatalomtól függne, hogy ezt a vezetőt kicserélik vagy leteszik... Mondom, fölteszem, hogy a pápa és a római szentszék minderről lemondana, s mindezt elfogadná, noha ez lehetetlenség. Hiszen akkor egész kormányzatát és rendjét meg kellene változtatnia, és le kellene rombolnia minden jogával és könyvével együtt. Röviden: ezt ő nem tudja megtenni. De ez a keresztyénségen nem is segítene semmit, sőt még több szekta keletkezne, mind eddig van. Mert ha nem Isten parancsára vetnék alá magukat ennek a vezetőnek, hanem csak emberi jóakaratból, akkor igen könnyen és igen hamar félvállról vennék...

Ezért soha nem lehet az egyházat jobban kormányozni és fenntartani, mintha mi mindnyájan egy fő, a Krisztus alatt élünk, és a püspökök – jóllehet a kegyelmi ajándékokban különböznek egymástól – a szolgálatban mindnyájan egyenlők volnának, és serényen összetartának az egyértelmű tanításban..."⁵

A pápaság teológiai, egyházi problémájának megoldása tehát egy formailag kettős tételből áll: a pápaság mint isteni jogú intézmény ellene mond az egyház lényegének. Emberi választású intézményként megtűrhető volna, de átformálásának lehetőségét Luther a logika és a történelmi realitások alapján kétségbe vonja.

2. "A Polémia"

Luther Róma-ellenes polémiájának teológiai jelentőségét nem lehet elválasztani más frontokon folytatott polémiájától, különösen nem a rajongók elleni polémiától. Róma-ellenes polémiájának izolált szemlélete oda vezet, hogy polémiája eltorzul mind funkciójában, mind teológiai indoklásában. Minden szükséges megkülönböztetés mellett is csak akkor érthető Luther polémiájának jelensége mint teológiailag szükséges kifejező eszköz, ha azt úgy ragadjuk meg, mint tiltakozást az igazság elleni tiltakozás ellen. Ebben a funkcióban a polémia elalkudhatatlanul hozzá tartozik magához a teológiai gondolkodás és beszéd folyamatához, és nélküle nem képzelhető el sem Jézus, sem a teológus Pál vagy János nyelvezete. A polémia persze nem definiálható az igazság apológiájaként, mert az igazság maga és saját magáért beszél. A helyes definíció szerint a polémia sokkal inkább az önmagáért beszélő igazság tagadásának tagadása. A polémia nem azért szükséges, mert a hit igazságát meg kellene indokolni és védeni, hanem azért, mert a hit igazságának, tehát Isten ígéjének szavába vágnak. A hit igazságával szembeni ellentmondás történeti formája, ahogy ezt az Újszövetség is mutatja, változó. A polémia ezért csak akkor teológiai, ha az nem egyszerűen az igazsággal szembeni ellentmondás történeti formáját támadja meg, hanem magát az ellentmondást, amely történetileg sokféleképpen nyilatkozik meg. Luther polémiája a pápaság ellen kétségtelenül magát a történeti jelenséget veszi célba. Viszont, ahogy rámutattunk, polémiájában teljes mértékben lehetőséget ad az intézmény teológiai, egyházi reformjának. Csak amennyiben ténylegesen az evangélium igazságával szembeni ellentmondás megnyilatkozását látja a pápaságban, annyiban teszi magát ezt az ellentmondást polémiája tárgyává. Hogy az igazság tagadásának tagadása, az igazság destrukciójának destrukciója maga pozitív és konstruktív dolog, ez a körülmény teszi a polémiát az egyházi szolgálat szükséges részévé és a keresztyén szeretet aktusává.

Ehhez járul, hogy Luther valamennyi fronton folytatott polémiája szigorúan, mint egyházon belüli polémia értendő. A vitát, amely Luthernek a pápasághoz való viszonyáról folyik,

rendkívüli módon megnehezíti a keresztyén egyházak konfesszióanalizálódása a reformáció után. Ebből adódik az az optika, amely a reformáció egyházait úgy tekinti, mint amelyek a pápaságtól való szabadulásért vívott harcból születtek. Ebben az optikában az egyházszakadésként deklarált reformáció mozgatóját a pápa egyesítő tekintélyének elvetése jelenti egy makacs, szubjektivistá, teljes értelemben már nem katolikus keresztyénség kedvéért. Egy ilyen optikában, amely ráadásul Luther Róma-ellenes polémiájának izolált szelvéletéhez vezet, szükségképpen tűnik inkonzekvensnek Luther viszonya a pápasághoz.⁶

Ma a pápaság teológiai megítélése egy evangélikus keresztyén részéről egy kívülálló állásfoglalásának minősül, és ezáltal szükségyszerűen állásfoglalást jelent az egyházak egységének kérdésében is. Luther azonban, és ezt mindig újra tudatosítanunk kell magunkban, a pápa elleni polémiát nemcsak hogy az egyházon belül folytatta, hanem azt határozottan az egyház katolicitásáért vívott harcként fogta fel. Ez azt jelenti, hogy az ő polémiája az egyházra bízott igazság kérdésére vonatkozik. Teológiai tétele abban állt, hogy az egyház szent voltát és katolicitását a pápa nemhogy garantálná és erősítené, hanem inkább meghamisítja és szétrombolja. Az ő ellentmondása a pápaságnak egyházon belüli ellentmondást jelentett az evangélium igazságának a pápaságban intézményesült megtagadása ellen. Az intézményt, amely az egységet akarja megtestesíteni, aláveti az igazság mértékének, mert csak az igazság maga képes létrehozni az egyház egységét. Hogy a pápaság elleni polémiát maga Luther mindig is mint egyházon belüli eseményt értette, megindítóan mutatkozik meg abban, hogy soha nem hagyta el a vágy, bárcsak a pápa maga alávetné magát az evangélium igazságának. Annak, hogy Luther polémiája a pápaság ellen egyházon belüli folyamat volt, harc az igazság uralmáért az emberi nézetek uralma felett, döntő hermeneutikai jelentősége van. Az itt tárgyalt kérdésnek minden olyan kezelése, amely ezt a körülményt nem veszi figyelembe, elhibázza a témát. Ezenfelül éppen ilyen módon szembesül minden keresztyén felekezet a keresztyén egyház életkérdésével, hogy ti. nem veszítette-e el már régen önmagát hitének következményei révén, és ezzel együtt nem felejtette-e el az igazságot, amely létének alapját jelenti. Ha tehát rágaskodunk ahhoz, hogy Luther pápaság elleni polémiáját belső egyházi folyamatként értsük, akkor itéletalkotásunkhoz három alapvető perspektívát kapunk: 1. A hivatal, amelynek az egységet garantálnia kell, az igazság kérdésének van alárendelve. 2. Az egyház egysége az igazságban gyökerező létének következménye. 3. Luther Róma-ellenes polémiájának teológiai jelentősége éppen abban bizonyítja meg ökumenikus dimenzióját, hogy az egyházat, minden egyházat, az egyház primér kérdése, az igazság kérdése elé állítja.

3. "A teológiai jelentőség" (ma)

Luther Róma-ellenes polémiájának teológiai jelentőségét vizsgálva, nem állhatunk meg egyszerűen a kérdés történeti feldolgozásánál. Természetesen történeti jelenségként kell értékelnünk a pápaság akkori elfajulását ugyanúgy, mint Luther polémiájának részben a kimondhatatlanságig éles harcosságát. Az utóbbi miatt támadt felháborodás azonban nem feledtetheti, hogy éppen Luther teológiája, amely oly kérlelhetetlenül veti fel az igazság kérdését, élesíti a szemet annak meglátására is, ami a többi felekezetben is igaz. Amint hogy Luther harca a pápaság ellen éppen a katolicitásért folytatott harc volt, amely évszázadokon át, a pápaság okozta változások előtt, az egyház igazi állapotát jelentette. Luther pápaságellenes polémiájának teológiai jelentőségét csak akkor tudjuk felmutatni, ha e polémiát mindenekelőtt megszabadítjuk attól a leszűkített kérdésfelvetéstől, hogy miként viszonyulnak ma a reformátori egyházak a pápasághoz. Luther kérdése a figyelmet az igazság elvesztésére irányította, ami a pápaságban vált kézzelfoghatóvá, de amelyet a rajongóknál ugyanúgy megtalált. Hogy pápaságellenes polémiájának van-e még ma is jelentősége, az mindenekelőtt három kérdésén dől el:

Vajon a keresztyén igazsággal való szembenállás, ahogyan azt Luther a pápaságban felismerte és leírta, akutális-e még ma is magában a pápaságban vagy másutt? Megváltozott-e a pápaság, megváltozott-e az egyház annyira, hogy Luther polémiája ma már tárgytalannak lenne tekinthető?

Azután: Akarja-e az egyház, mindenekelőtt akarják-e a reformátori egyházak még mindig mértékadóan tekinteni azt, amit Luther a keresztyén egyház igazságaként ismert fel?

Végül: Képesek-e a reformátori egyházak Luther pápaság elleni polémiáját a maga teológiai élességében még ma is mint egyházon belüli önkritikát gyakorolni, mint polémiát az egyházi pápizmus mindenféle formája ellen?

E kérdések alapján Luther pápaellenes polémiájának teológiai jelentőségét csak úgy lehet röviden megvilágítani, ha annak teológiai magvát a lehető legélesebben felmutatjuk. Ehhez persze részletesebb fejtegetésekre lenne szükség a reformáció utáni egyházak fejlődéséről, de helyettesítse ezeket két megfontolás.

A pápaság teológiai és vallásos összképe azóta jelentősen megváltozott. Bár Luther bírálata a pápasággal szemben nem annak visszás vonásaira, hanem magára a pápaságra vonatkozott, e változások mégis nagy jelentőségűek. Ezek különösen az utóbbi időben, főként a pápai tisztről folytatott belső katolikus vita⁷ következtében nem katolikus egyházakban is oda vezettek, hogy gondolkodni kezdtek egy olyan pápai tiszt lehetőségéről, amely a keresztyének egységét reprezentálná, de nem római katolikus, hanem ökumenikus alapon. Már említettük, hogy ilyen megfontolások támogatására magát Luthert is idézni lehetne. Kérdés

persze, hogy mik a valódi indítékai az ilyen elképzeléseknek. "Fáradozások az egyesítő igazságért?"⁸ Világos és hangsúlyos annak tudata, hogy egyedül maga az igazság, Jézus Krisztus teremti az egységet?⁹ Világos és hangsúlyos annak tudata, hogy az egyházak egysége nem egymáshoz való közeledésük által jön létre, hanem úgy, hogy mindegyik az igazsághoz közeledik, hogy azután ott, az igazságban legyen eggyé a többiekkel? Vagy pedig az egyházak közszereplésének visszaesésétől való félelem az ösztönző motívum? Az az akarat, hogy az egyház hatékony legyen, önmagát mutogassa, jelenlétét demonstrálja? Az akarat, hogy lássuk a hit következményeit? Tehát a hatalomra törő akarat? Tehát pontosan az, amit Luther a pápaság romboló lényegének ismert fel? Az egyházzsakadás botrány. De vajon a botrányt valóban az egység hiánya jelenti, és nem sokkal inkább az igazság hiánya?

A második megfontolás: A reformáció utáni vallásháborúk világoossá tették: kell, hogy egyházi és politikai béke lehetővé váljék az igazságban való vallásos egység nélkül. Az újkornak ez az alapkövetelménye persze még távolról sem valósult meg és nem tekinthető elintézettnek. De ha megvalósulását elő akarjuk segíteni, akkor éppen Luther alaptétele lehetne ebben útmutató. Észereint senkit sem lenne szabad az egyházi és politikai egység kedvéért az igazsághoz való csatlakozásra, tehát hitre kényszeríteni. Ennek az elvnek az alapján összeegyeztethető lenne az emberek közötti politikai, állami, egyházi béke és ökumenikus közösség az igazság kérdésére történő egyidejű, éles koncentrációval. Ehelyett annak az elképzelésnek a bűvölete, hogy béke és egység mint ideológiai egység indokolható, még mindig nagy hatalommal rendelkezik, nem utolsósorban éppen egyházi körökben. Ennek a bűvöletnek a nyomása alatt az igazság kérdésére való összpontosítás már nem jelent egyházi és teológiai esélyt, sőt az a kívánt egység megzavarásának számít. Ezért van példaértékű jelentősége annak, amit már Luther megtapasztalt a teológiája elleni római polémiában: az ő — naiv? — hitével szemben, hogy ti. az egyház primér érdeke az igazság lehető legélesebb és legprecízebb feltárása, hamarosan kiderült, hogy az egyházat valójában saját eredményességének kérdése vezérli, tehát a hatalom kérdése. Luther evangélikus egyházfogalma annak a felfedezésnek az összefüggésében bontakozott ki, hogy az egyház eredményességén való tájékozódás és az egyház megmaradása az igazságban kölcsönösen kizárják egymást. Tehát: az eredményes tájékozódó egyház éppen ebből az okból nem tudja elviselni az egyedül hit általi megigazulás igazságát. Ezért vált Luther számára a pápának éppen ehhez a megigazuláshoz való viszonya annak feltételévé, hogy a pápaság elviselhető-e az egyházban. Az egyház eredménycentrikus tájékozódása azzal a veszéllyel jár, hogy az igazság kérdésének kikapcsolása az egység ideológiájává válik. Az egység eszmei alapja egy olyan vallásos konszenzus lesz, amely a különbségek sikeres kiegyenlítését jelenti. Luther felszabadító követelményéből, hogy senkit sem

szabad az igazság elfogadására kényszeríteni, nem vonják le a kézenfekvő konzekvenciát, hogy ti. az igazság kérdését mindenképpen elébe kell helyezni az egység kérdésének, mert csak az igazság teremt egységet. Sőt az egységkövetelményből egy sajátos kényszer származik. Sajátos már csak azért is, mert hiszen csak az igazság kérdése vezet valódi teológiai, filozófiai, tudományos és lelki távlatokba, csak belőle nyílnak valódi ökümenikus perspektívák, csak ez felel meg az egyház lényegének is, míg az egység ideológiája a szekta ismertetőjele.

Az egységkövetelmény túlsúlyba kerülése ismételten odavezet, hogy az igazság kérdése alárendeltje lesz a hatalom kérdésének, és a keresztyén hit a maga eredményességén, e világi használhatóságán tájékozódik. Innen származik a keresztyénekre gyakran jellemző, haladó modern és posztmodern irányzatok hatására csak még inkább növekvő önigazolási kényszer is, mint főnákja annak az önértelmezésnek, amely a hatalom kérdésén és már nem az igazság kérdésén méri magát. A hatalom kérdése tehát nem csupán Luther korának egyházában, a pápaság alakjában lépett az igazság kérdésének helyére, ahogy ezt akkor Luther diagnosztizálta. Teljesen más körülmények között is megfigyelhető ártalmas hatása, ahogy fenti két meggondolásunk mutatja. A hatalom és az igazság ellentéte Luther Róma-ellenes polémiajának horizontja. Ezzel egyúttal az is világossá válik, hogy e polémia teológiai jelentősége messze túlmegy annak Róma-ellenes vonatkozásán. Sőt mivel, ahogy mondtuk, a pápaság egyházi, teológiai problémáját Luther reformátori teológiája megoldotta, e polémia teológiai jelentőségét egészen el lehet választani a pápaságtól és alapvető tételként felfogni. Az alapvető probléma a hatalom és az igazság ellentéte.

Ezt fogalmazza meg Luther a pápa ellen a következő módon: "... (a pápa) azzal dicsekszik, hogy ő Krisztus helytartója és hivatalnok. Csakhogy Krisztus azt mondta Pilátus előtt: 'Az én országom nem e világból való.' Egy helytartó sem kormányozhat azon túl, ahol az ura. De ő nem is lehet a megdicsőült, hanem csak a megfeszített Krisztus helytartója, ahogy Pál mondja: 'úgy határoztam, hogy nem tudok közöttetek másról, csak Jézus Krisztusról, róla is mint a megfeszítettéről'..."¹⁰ A hatalom a krisztológia nyelvén azt jelenti: a Feltámadott követése, a Megdicsőült utánzása, a dicsőség teológiája. Az igazság a krisztológia nyelvén azt jelenti: a Megfeszített követése, a Megalázott utánzása, a kereszt teológiája. A hatalom azt jelenti: a hit és annak igazsága a szubjektumon tájékozódik, és az igazság átkerül az ideológiába vagy teóriába, amelynek megvalósulása a szubjektumhoz, az egyházhoz van kötve. A hatalom azt jelenti: az igazság szubjektívizálódik, még ha az egyházi objektivizmus látszata alatt is, éspedig azért, mert az igazság hatékonysága az egyház általi megvalósítás ügyévé válik. E szubjektivizmus megjelölésére használta Luther az "entuziazmus" (= rajongás) szót. Ez a szubjektivizmus, ez az entuziazmus az, amit Luther megcélzott Róma-ellenes polémiajával.

II. A rajongás a pápaságnak is. Ősforrása, ereje és hatalma

A Schmalkaldeni Cikkek híres megállapításával a rajongást nem csak a pápaságban diagnosztizálja, hanem úgy írja le, mint Ádám gyermekeinek alaphelyzetét, és ezért, mint a hitetlenség és minden eretnokség lényegét. Látnunk kell, hogy Luther a fogalmat szó szerinti értelmével ellentétesen használja: a rajongó éppen nem emelkedik fel Istenhez, hanem teljesen önmagában marad. Még élesebben: a rajongó önmaga fokozására és erősítésére használja ki Istent. A rajongás szubjektívizmus. Itt ismét meg kell állapítanunk, hogy Luther semmiképpen nem magát az egyházat tartja rajongónak. Nem az egyház, hanem a pápaság jeleníti meg a rajongást. Ezért küzd Luther konzekvensen a pápaság és a katolikus, azaz egyetemes egyház azonosítása ellen. Ezért tekintti ő a pápaságot idegen testnek az egyházban. Ezzel a minősítéssel Luther a pápaságot – eltekintve annak történeti egyszerűségétől – a szubjektívizmus egyik megjelenési formájának nyilvánítja. Hogy ez a szubjektívizmus maga az 1Móz 3-ban leírt ősbűn, afelől a szövegösszefüggés nem hagy kétséget: ez az a mérreg, amit a kígyó Ádámba és gyermekeibe oltott.

Mármost az igazság, amely maga Krisztus, az embert önmagán kívülre, az önmagán való tájékozódásból, a szubjektívizmusból Krisztusba helyezi. A keresztyén ember "extra se", önmagán kívül él, tehát lényege szerint nem rajongó. A rajongásban éppen az az anti-krisztusi, hogy eltávolja az egzisztenciát: az ember nem Krisztuson, Istenen, az igazságon, tehát extra se tájékozódik, hanem saját magán.

Luther definíciója szerint a keresztyén hit átmenet az önmagán tájékozódó létből az Istenen tájékozódó létbe. Ez az átmenet nincs az ember hatalmában, hanem az igazságnak, magának Jézus Krisztusnak a műve, aki ezt az átmenetet munkálja. A megigazulástan az a hely, ahol teológiai leírást nyer az átváltás az önmagán való létből az önmagán kívüli létbe. A bűnbocsánat az ember önmagán való tájékozódásának megszüntetését, a megigazulás az Istenen való tájékozódást jelenti. A megigazulás lerombolja a rajongást; más szóval, mint az ember Istենben való léte, mint "extra se", szubjektívizmus-ellenes lét megszünteti azt. Ezért koncentrálja Luther erre a pontra a polémiáját. Anynyira, hogy másfelől kész volna akár a pápa lábait megcsókolni, ha ő tekintélyével ezt a tanítást védelmezné.¹² Ez azt jelenti: Luther szerint a megigazulástan visszautasításával a pápa maga igazolja, hogy a pápaság lényege szerint rajongás. Egyúttal kirajzolódik Luther pápaellenes polémiájának teológiai kontúrja. A pápaság kérdését visszavezeti annak teológiai lényegmagvához. Ezért válik a pápa elleni kritikája radikálissá, másfelől pedig ezért tudja ugyanazt az alapproblémát más frontokon is alkalmazni. Sőt végül még azt is remélni tudja, hogy a pápa megtér az igazsághoz, ami lehetetlen volna, ha ez az intézmény mint olyan jelentené polémiája tárgyát.

Miután tehát a megigazulástan Luther számára nem csupán egy dogmatikai értekezést jelent, hanem olyan ellentétpárokat tárgyal mint Isten és szubjektum, igazság és hatalom, megigazulás és bűn, tehát magát a teológia tárgyát, azért jelentkezik itt a rajongás, a szubjektivizmus problémája mint a megigazulástan alapkérdése. Két okból is. Egyfelől így kap hangsúlyt e teológiai kérdés filozófiai, pszichológiai, szociológiai dimenziója. Persze egyáltalán nem úgy, hogy a megigazult személy válik vizsgálat tárgyává filozófiai, pszichológiai, szociológiai szempontból. A kérdés éppen ellenkező irányú: milyen filozófiai, lelki, szociális, politikai, kulturális következményekkel jár, ha egy ember az önmagában való létől megszabadul és a Krisztusban való létre formálódik át? Azután, ami az előbbiből következik: ha a megigazulás azt jelenti, hogy az emberi egzisztencia Istenen tájékozódik, akkor a szubjektumnak kivétel nélkül minden új tájékozódása önmagán visszaesést jelent a rajongásba, tehát a radikális bűnbe (peccatum radicale). A szubjektumnak minden, keresztyén hitelesítéssel bármennyire is ellátott, új tájékozódása önmagán, hitének hatásain, annak következményein, eredményességén, saját megszentelődésén, nem megigazulása megvalósulását jelenti, hanem a régi Ádám rajongását. A következőkben be fogom mutatni Luther tiltakozását az egyházi szubjektivizmus ellen, amely — és ezt szeretném hangsúlyozni — nem egyedül és ma talán még csak nem is elsősorban jelenti a pápaság hatalmát és erejét. A teológia három olyan centrális témájához kapcsolva teszem ezt, amelyek Luther pápasággal vívott harcának döntő tárgykörét jelentették.¹³

1. A kegyelem

Ez a szó itt mindazokat a fogalmakat képviseli, amelyeket a Biblia az "Üdvösség" megjelölésére használ. Luther teológiai fejlődésének csúcspontját jelenti, amikor felfedezi a "kegyelem" szó jelentéstani struktúráját a Szentírásban. Isten igazságának ószövetségi fogalmából kiindulva, kettős felismerésre jut. Az egyik: a "kegyelem" és vele minden szoteriológiai fogalom csak olyan mondatokban világos és hangsúlyos, amelyeknek Isten az alánya. A másik: az Írás beszédének mozgásiránya abban áll, hogy a szoteriológiai fogalmakat kiragadja az ember kezéből, és azokat, mint alanyhoz, Istenhez kapcsolja. Az Írás beszédének ez a mozgásiránya azonos a törvény és evangélium megkülönböztetésével. Ez a megkülönböztetés, amely már az Ószövetségben is jelen van, az Újszövetségben jut teljességre, amikor maga Jézus Krisztus azonosul a kegyelem és üdvösség fogalmával. De maga az Újszövetség is képviseli ezt a nyelvi mozgásirányt, amelyben mindig új nekifutással egy permanens nyelvtani harc van folyamatban annak igazolására, hogy Isten, illetve Jézus Krisztus a kegyelem alánya, szemben a kegyelem antropológiai-szubjektív azonosításával, amely a kegyelmet mint emberi minőséget tűnteti fel. Mindenekelőtt a páli teológia mozgás-

iránya mértékadó Luther számára. Itt sajátosan válik témává a harc azért, hogy ki a kegyelem alanya: a krisztológia lényege abban van, hogy véget vet a kegyelem szubjektív igazolási lehetőségének. Isten igéje, Jézus Krisztus, és magának az Újszövetségnek öbelőle kiinduló hermeneutikája (értelmezése) Luther szerint a szubjektív hermeneutika ellen irányul, amely szerint az ember "is" együttműködik az üdvösség létrejöttében. Valójában az üdvösséget egyedül Isten maga, Jézus Krisztus képes megvalósítani. Tehát a "deus solus iustificat" (= egyedül Isten igazít meg)¹⁴ mondatot szoros értelemben kell venni. Mindig minden üdvösség ajándék az ember számára, kegyelem.

Abban a kegyelemtanban, amelyet a pápa védelmezett, Luther egy olyan keresztyén üdvtannal fordult szembe, amely a krisztológiai többletet teljesen feladta. Minden bizonytalán látta ő, hogy a skolasztikus kegyelemtan az ember kegyelemben-részesítését Isten sola gratia (= egyedül kegyelemből) történő cselekedetére alapozta, és azt a nézetét, amely szerint a kegyelem az ember kvalitásává, minőségévé válik, egészen beleágyazta egy személyes Isten- és Krisztus-kapcsolatba. De Luther szerint éppen a kegyelemben-részesedés emberi kvalitásként, szubjektív minőségként való értelmezése révén vonult be a keresztyén egyházba a bűnös embernek a maga személyén tájékozódó üdvértelmezése, amelynek éppen a legyőzése jelenti a keresztyén hit lényegét. A bűnös ember az, aki tekintetét nem hagyja önmagáról elfordítani, aki önmagán tájékozódik és azokon a hatásokon, amelyek tőle indulnak ki, aki semmit sem tud megtenni, amit nem értékelhet saját – akár megigazult és megszentelt – szubjektívításának megnyilatkozásaként. A bűnös, ha a kegyelem valósága felől kérdez, önmagára néz. A keresztyén, mondja Luther, ha a kegyelem valósága felől kérdez, elfordítja tekintetét önmagától, és Krisztusra néz. Még az Újszövetség teológusainál is élesebben, szigorúbban és határozottabban vezet vissza Luther a teológiát az Írás nyelvi mozgásirányába, hogy az egyházat a kegyelem szubjektivista azonosításának sötétségéből, bizonytalanságából és zűrzavarából visszasegítse a kegyelem krisztológiai azonosításának világosságába, egyértelműségébe és tisztaságába.

De nem csak az Írás volt az, amire itt Luther hivatkozhatott. Tudta, hogy a kegyelem szubjektívitalása újítás volt, és hogy az az egyház valóban katolikus, egyetemes voltának is elmentmond. Ezen túlmenően ennek a szubjektívitaló folyamatnak az aggasztó párhuzamait látta a rajongókban és egyes humanista irányzatokban is. Hogy a kegyelem szubjektívitalása elleni polémiájának legélesebb formája a Róma-ellenes polémiában található, az mindenképpen konzekvens: éppen az egyházban nem szabad ennek történnie! A kegyelem szubjektívitalt formája Luther megítélése szerint tehát nem egyszerűen a keresztyén kegyelem-értelmezés kisíklása, ami könnyen korrigálható. Ha Jézus Krisztusnak, mint Isten igéjének a szolgálata abban áll, hogy Istent mint a kegyelem valóságát jelenvalóvá tegye a bűnös számára,

akkor a kegyelem szubjektív azonosítása ellentmond Isten igéjének, magának Jézus Krisztusnak. Itt van a legmélyebb teológiai gyökere Luther kijelentésének, hogy a pápa az Anti-Krisztus.¹⁵ Ha Isten igéjének legfőbb jellemzője az, hogy Istenről mint a kegyelem egyetlen lehetséges alanyáról szól, akkor mindenki, aki az emberről – bármily szoros feltételhez kötve – ismét mint az üdvösség lehetséges alanyáról beszél, Anti-Krisztus. Annak ugyanis éppen a rajongás a lényege.

2. Törvény és evangélium

Luther pápaellenes polémiájának egyik lényeges tárgya az Írás magyarázatának kisajátítása a pápa részéről. Ebből a sokrétű kérdésből a véleményem szerinti legfontosabb szempontot emelem ki. Ha az Írás magyarázatánál a törvény és evangélium megkülönböztetése nem történik meg, akkor ebből szükségképpen következik a kegyelem szubjektivista eltorzítása. A pápa pedig, ha magát isteni jogon tartja az egyház fejének, nem is tehet mást: az evangéliumot szükségképpen ennek az általa kormányzott egyháznak a törvénykönyveként kell magyaráznia. A pápasággal összekapcsolt egyházfogalom intézményi szükségességgel vezet az evangélium törvénytörvény értelmezéséhez és a törvénytől való megkülönböztetésének megszüntetéséhez. És az evangéliumnak ez az egyház törvényeként való értelmezése logikai szükségességgel vezet az írásmagyarázat monopolizálásához.

A törvény azonban, ahogy mindenki tudja, az embert – akár az egyest, akár a különböző közösségeket – mint alanyt szólítja meg, éspedig azért, hogy állítsa helyre az igazságot. A törvény az embert arra utasítja, hogy önmagán tájékozódjék. Egyenesen arra kényszeríti, hogy alany legyen, így vagy úgy viselkedjék, cselekedjék vagy ne cselekedjék. Ezért lehet a törvény előtt a bűnt is névhez kötni. A törvény arra kényszerít, hogy "én" legyenek. A törvénynek ezt a funkcióját senki nem dolgozta ki élesebben, mint Luther. A törvény politikai használatának, az usus politicusnak a kérdéseit itt most nem részletezem. Ott a törvénynek abszolút érvénye van. A teológiai használat szerint azonban a törvény lerombolja a rajongást, és leleplezi az alanyt a maga teljes kétarcúságában. Luther megértette, amit Pál a Római levél 7. fejezetében mond. A törvény megmutatja az embernek, mennyire teljességgel alkalmatlan arra, hogy mint alany üdvösséget szerezzen. Amire alanyként képes, az a törvény politikai használatához tartozik: tud gondoskodni elviselhető viszonyokról, tudja felebarátját szeretni, a közzót elősegíteni, fájdalmakat enyhíteni stb. És ezt annál jobban tudja, minél inkább tudatára ébred, hogy az üdvösség megvalósítása nincs a hatalmában. Így tudta Luther mindenekelőtt az alapvető páli alternatívát megérteni: az, hogy az igazság, mint üdvösség, nem a törvényből, hanem Krisztustól származik, egyúttal azt is jelenti, hogy az igazság nem az embertől való. Mármost közismert, hogy Luther ezt a páli gondolatot a maga teljes mélységében

hosszú ideig nem volt képes megérteni. E hosszú értetlenség oka az a teológia volt, amit tanult. Ez ui. a páli alternatívát ismét relativizálta azáltal, hogy feltételezte: miután az ember Krisztustól elnyerte az igazságot, az már az emberben benne van, és így mégiscsak képes arra, hogy a törvény (pontosabban a törvényként értelmezett evangélium) igényének megfelelően együttműködjék az üdvösség megvalósításában. A páli alternatívának ez az eltompítása azt eredményezte, hogy a törvény és evangélium megkülönböztetett nyelvtana ismét összekeveredett. Ez pedig odavezetett, hogy sem az Írást, sem a tapasztalatot nem tudták értelmezni. Az Írást azért nem, mert az azt tanítja, hogy az üdvösség alanya egyedül Isten. A tapasztalatot (a törvényt) azért nem, mert az azt tanítja, hogy az ember képtelen üdvösséget szerezni. Mivel a törvény és evangélium összekeveredésében már nem világos, hogy egyedül Isten az üdvösség alanya, azért született meg az egyházban az a képtelen gondolat, hogy az ember, legalább megigazulása következtében, alanya is az üdvösségnek. Luther számára azonban éppen annak tudata, hogy az ember nem lehet az üdvösség alanya, jelenti a különbséget a keresztyén és a bűnös között. A keresztyén, a bűnöstől eltérően, megkülönbözteti Istent, (aki az üdvösség alanya), önmagától, (aki egy kétes értékű cselekvés alanya). Luther az ember-Jézus Krisztuson ismerte fel, milyen az igazi keresztyén: emberi-földi életével a keresztfáig bizonyította önmagán, és az emberek számára, hogy egyedül Isten az üdvösség alanya, az övének, Jézus saját üdvösségének alanya is. Ha pedig az ember-Jézus létét az határozza meg, hogy elfogadja Istent saját üdvössége alanyának, akkor az embert bármily feltételek mellett úgy feltűntetni, mint az üdvösség alanyát, Krisztus ellen való, és az Anti-Krisztus műve. Luther pápaellenes polémiája itt ismét egy alapvető teológiai tényállásban gyökerezik: a pápa megszünteti a törvény és evangélium megkülönböztetését, és ezzel szétrombolja a keresztyén püspök tisztének egyetlen hitelesítő alapját. Egy keresztyén püspöknek ismernie kell az evangélium nyelvtanát, amely szerint egyedül Isten az üdvösség alanya, és kell, hogy azt meg tudja különböztetni a törvény nyelvtanától, amely az embert arra utasítja, hogy önmagán tájékozódjék.

3. Az úrvacsora

Tárgy körünk harmadik szemléltető témája Luther harca a misének áldozatként való értelmezése ellen. Luthert rendkívüli módon felháborította, hogy az ember még a keresztyén hit szentéjében sem marad meg az elfogadó helyzetében, hanem azonnal ismét alanynak akarja feltűntetni magát.

Luther felismerése szerint az egyház, amikor az úrvacsorát Ünnepli, a liturgia nyelvén úgy ábrázolja az embert, amilyen a valóságban: mint teljes mértékben elfogadót, aki Istentől kapja saját magát. Ez az igazság rejtve van a bűnös számára. Neki szüksége van saját kétes értékű cselekvésére, hogy megtalálja

TANULMÁNYOK

saját énjét, akit önmagától akar elfogadni. Ezért törekszik arra, hogy cselekvésének kétesértékűségét elrejtse és legyőzze. Az úrvacsorában viszont az emberlét teljes leplezetlenségében jelenik meg az egyház: az úrvacsora vendége találkozik saját életével, amely Jézus Krisztusban közeledik feléje. Az úrvacsora liturgikus módon ábrázolja a teológiai nyereséget, az evangélium fölényét a törvénnyel, Jézus Krisztusét Mózesrel szemben. Az úrvacsorában különös hangsúllyal ünnepeljük a szubjektivitás törvényétől való szabadulást Isten által, aki maga az üdvösség alanya, szubjektuma. Természetesen világosan és egyértelműen ki kell tűnnie az ellentétnek a bűnös ember önértelmezése és a keresztyén embernek az úrvacsorában liturgikusan ábrázolt léte között. Ezért tartja Luther az úrvacsora lényegének egyfelől a bűnbocsánatot, másfelől az ígéretet (promissio) és Jézus valóságos jelenlétét (realpraesentia). Úgy, hogy a bűnbocsánatban nyilvánvalóvá ne válne a bűnös bűnös volta, nem lehet az úrvacsorát helyesen ünnepelni. Az úrvacsora Jézus Krisztus jelenlétének ünneplése, mint aki a bűnössel ellentétben az üdvösség alanya.

Luther tiltakozása a mise ellen nem irányult tehát a szentség ellen. Sokkal inkább a szentség megrontása ellen irányult, ami azáltal történt, hogy az úrvacsorát mint áldozatot értelmezték. Luther nyilván látta, hogy azt az áldozatot, amit az egyház mutat be, az áldozatelméletnek megfelelően Krisztusnak az emberekért hozott áldozatára alapították. De Luther értelmezése szerint az úrvacsora ünneplése éppen egy olyan önértelmezést fejez ki, amely csak egy olyan másik önértelmezés legyőzéseként ragadható meg, amely szerint az Istennek szóló áldozatok lehetségesek. És ennek az önértelmezésnek a legyőzését maga Isten vitte végbe, amikor önmagát áldozta fel. Akkor pedig az úrvacsorának mint áldozatnak bármilyen feltételhez kötött értelmezése visszaesést jelent a szubjektivizmusba. Megszűnteti az úrvacsora lényegét mint Isten önmaga odaadását az emberekért, és ezért az Anti-Krisztus műve. Az áldozatelmélet által megint csak az ember válik az ünneplés középpontjává saját, elméletileg nyilván isteni felhatalmazásra támaszkodó cselekvése révén. Ha a pápa olyan egyházat képvisel, amely magát áldozatbemutató közösségének tartja, akkor ő ezzel azt az embert képviseli, aki önmagát rajongó, szubjektivistá módon értelmezi. Ezt a szubjektivizmust, amely Luther szerint a pápaságnak is ősforrása, hatalma és ereje, tartja ő az Anti-Krisztusnak.¹⁶

III. Krisztus, vagyis az igazság (Christus idest veritas)

Már abban a Spalatin Györgyhöz írt levélben, amelyben Luther először jut arra a nyilván őt magát is megrettentő sejtésre, hogy talán a pápa az Antikrisztus, úgy szerepel az Antikrisztus, mint ellenfigura, ti. az igazsággal szemben.¹⁷ Az eddigiekben megpróbáltam ezt az Antikrisztust úgy jellemezni, ahogy Luther maga tette. Teológiájának kezdeti szakasza mutatja, hogy bírálata az egyház tanításával szemben fokozatosan alakult ki, éspedig mint tárgyi, tartalmi, tehát teológiai bírálat. Azt, ami nem igaz, tehát antikrisztusi, az evangélium igazságának eltorzításában és meghamisításában fedezte fel. Ezt a teológiai tényállást itt, magának Luthernak az álláspontjával egyezően, a szubjektívizmus szempontja alatt foglaltam össze. Csak később és másodlagosan merte Luther a pápát Anti-Krisztusnak nevezni. De sohasem felejtette el polémiájában, bármennyire személynek szóló volt is az, hogy a pápával való szembe fordulása valójában a pápa által védett hamis tanítás ellen irányult. A késői Luther különösen éles polémiája nem homályosíthatja el a tényt, hogy a pápaság elleni harca tárgyi-teológiai harc volt.

Mármost Luther krisztológiájával függ össze, amely éppen az 1520 előtti években formálódott ki, hogy ő a keresztyén hit igazságát, az evangéliumot, Isten igéjét Jézus Krisztus személyével azonosnak éرتette. Ennek az igazságnak — s ezt Luther szintén jól látta — nem egyszerűen a hazugság mond ellene, hanem a hazug, vagyis a bűnös ember. Az igazságnak való ellentmondás maga a személy, a szubjektum, akiben az igazság kérdése centralizálódik. Ez a teológiai háttere annak, hogy Luther a pápát egy szubjektívista igazságértelmezés fejének, s mint ilyet, Antikrisztusnak nevezhette. A pápa nem egyszerűen csak képvisel egy hamis tant, hanem megtestesíti azt az emberi-szubjektív álláspontot, amely láthatóan, ceremóniális és intézményes módon ellene mond az igazságnak: megfeszíti Krisztust az egyházjoggal. Luther nem a pápa jogát vitatja a véleményalkotáshoz, hanem azt, hogy a véleményét úgy tüntesse fel, mint az igazságot. Élesen villan elő ez pl. "Az egyház babiloni fogsága" című, 1520-ban készült irat azon megjegyzéséből, hogy az átlényegüléstan mint teológiai vélemény mindenképpen megvitatható.¹⁸ De ha igazsággá emelik, akkor ellentmond Krisztusnak. Az a fordulat ul., hogy "Christus, idest veritas" (= Krisztus, vagyis az igazság), olyan igazságértelmezést tételez fel, amely szerint az igazság az, ami az embert igazzá teszi. Ez jut kifejezésre Augusztinusznak abban a Luther által mindig újra idézett megfogalmazásában, amelyben az üdvtan fogalmait magyarázza és az igazságról ezt mondja: "Isten igazsága nem az, amely által ő önmagában igaz, hanem amely által minket igazzá tesz." (Veritas dei non est, qua deus in se ipse verus est, sed qua nos veros facit.) Az igazságnak ez az okozati, szentségi értel-

TANULMÁNYOK

mezése Istent jelöli meg, mint az igazság alanyát. Az igazságot tehát nem lehet másképpen, csak teológiailag, krisztológiailag meghatározni, azonosítani. Ezért az igazság antropológiai értelmezése semmiképp nem lehet szubjektivista. Tehát az igazság egyáltalán nem írható le, mint önmagában igaz minőség, hanem csak a fenti mondat ilyen variációjában: veritas hominis non est, qua in se ipso verus est, sed qua per Christum verificatur. (Az ember igazsága nem az, amely által ő önmagában igaz, hanem amely által őt Krisztus igazzá teszi.) Az ember tehát akkor igaz, ha az igazságot "extra se", önmagán kívül, Krisztusban fedezi fel. A keresztyén egyház Luther szerint olyan emberek közössége, akiket maga az igazság, Jézus Krisztus, azzal az egyetlen állal kapcsol össze, hogy, más emberektől eltérően, semmi körülmények között se önmagukra tekintsenek, legkevésbé az egyházra, ha az igazságot akarják látni. Ebből adódott Luther számára az egyház hitének olyan értelmezése, amely szerint éppen az igazságnak az ember személyétől, a szubjektumtól való elválasztása és a szubjektumon kívüli ("extra se") azonosítása Jézus Krisztussal jelenti magát az üdvtörténetét.

Ezzel szemben a pápa az üdvtörtetésnek olyan értelmezését képviselte, amelyben az igazságot, emberi, e világi tényezőkre hivatkozva, ismét visszamagyarították a szubjektumba. Míg Luther az igazság megvalósulását Jézus Krisztusban látta, az most újra a szubjektumban található. A szubjektumon szemléltetett igazság azonban csak vélemény, modern kifejezéssel: ideológia. Az ideológia a szubjektum teljesítőképességét jelenti az igazság kérdésében. Attól függően, hogy a szubjektum hogyan éli át a maga végeességét, a szkepszis léphet az ideológia helyébe. Miközben Luther a hit mozgását az igazság kérdésében az önmagától való eltekintés és a Krisztusra való feltekintés begyakorlásában élte át, felismerte, hogy a pápa által védelmezett teológiában e mozgásirány megfordul a keresztyén hitelesítéssel ellátott önmegfigyelés irányába. Hogy ez a szubjektum felé forduló irányváltozás ekléziológiai alátámasztást kapott azáltal, hogy az egyes személyre, az individuumra irányuló figyelem mindig beleágyazódott az egyházra figyelő szemléletbe, az Luther kritikája szempontjából semmit sem javított a helyzeten. Sőt éppen az ő nagyszabású felfedezései közé tartozik, hogy a kollektívum látogat-objektivitása mögött is felismeri a szubjektivista jelleget. A "mi", a csoport, az egyház nem kevésbé szubjektivista eleve, mint az egyes ember, sőt inkább fokozza a szubjektivizmus lehetőségét, mivel elősegíti, hogy az igazság leértékelődjék egy társadalmi csoportosulás ideológiájává. Az egyetemes egyház igazi lényege azonban Luther szerint éppen abban van, hogy tagjai elkötelezték magukat, pontosabban a keresztség arra kötelezte el őket, hogy az igazságot éppen nem a maguk közössége által, tehát nem szubjektíven jelenítik meg, hanem azt Jézus Krisztusban dicsőítik. Ez az egyház mint látható közösség azáltal jelenik meg és válik történetileg konkrétta, hogy hallgatja az ígét, és ünnepli a szentségeket, a keresztséget és az úrvacsorát.

Kísérletet tettem, hogy bemutassam Luther pápasággel szembenes polémiáját annak teológiai gyökeréig menően. Remélem, ilyen módon sikerült megmutatnom, hogy ez a pápaság elleni polémia mint a rajongás elleni polémia messze túllép az ökumenikus horizonton. Azzal, hogy Luther Róma-ellenes polémiáját az igazság kérdésére koncentráltam, olyan ellentétpárookra mint szubjektum és Krisztus, hatalom és igazság, azt próbáltam kimutatni, hogy ez a polémia a pápaság kérdésétől függetlenül is aktuális. Ha pedig Luther polémiája a szubjektivizmus ellen a felekezeti határoktól függetlenül aktuális, akkor az is aktuális, hogy hangsúlyozzuk a keresztyén igazság kérdésének elsőbbségét az egyház egységének kérdésével szemben. Annyira aktuális, hogy valószínűleg az egység kérdésének előtérbe kerülését magát is, mint az egyházi szubjektivizmus jelenségét kell felfognunk.

Végül: Luther pápaellenes polémiájában sohasem ment veszendőbe az a törekvés, hogy a pápát és teológusait rávegye az igazság kérdése melletti kitartásra. Nem azért, hogy kompromisszumokat érjen el, hanem hogy e teológusok lelki és teológiai képességeit megnyerje a hit igazságával való foglalkozás előmozdítására. A mai helyzetben, amikor a polémia helyébe a dialógus lépett, ezt a lutheri törekvést nem lenne szabad elfeledni, és, a dialógust a polémiánál még jobb lehetőségként felfogva, még határozottabban, még intenzívebben, még inkább vitatkozva kellene együtt elmélyedni az igazság kérdésében. Éppen azért, mivel – mint megállapítottuk – a pápaság kérdését a reformáció megoldotta, könnyebb a pápával való beszélgetés, tekintve, hogy az iránta való engedelmesség problémája már nem létezik. Persze ha az egyház és a keresztyének saját sikerüket tekintik a legfőbb kérdésnek, ha tehát önmagukat szubjektivistán értelmezik, akkor nemcsak Luther pápaellenes polémiája, hanem az egész reformáció is értelmetlenné válik. Ez esetben Luther polémiája joggal kerül át a teológia területéről a pszichológia területére, és a szenvedélyes gyűlölet kérdéseként kezelhető. Így a reformációt is joggal lehet úgy felfogni, mint az egyház egységének megzavarását. Olyan zavarkeltést, amely a hatalom szempontjából nem kívánatos és az eredményesség, a hatékonyság szempontjából nem gazdaságos. Ha viszont az egyház úgy érti önmagát, ahogy Luther jellemezte, mint olyan emberek közösségét, akik magának az igazságnak, Jézus Krisztusnak a hatékonyságában bíznak, akkor az egyház önmagát s ezzel saját hatalmának és egységének kérdését is sokkal kevésbé tartja fontosnak, mint az igazság kérdését. Ma is az a döntő, mint egykor, hogy a pápa csakúgy, mint minden püspök, bármely felekezethez tartozzanak is, e két lehetőség vizsgálatában elmélyedjenek. Luther-idézettel zárom:

"Bizony, bárdolatlan teológusok és vak tanítók azok, akik azt vélik szívükben, hogy a szent egyház egészen szent, és nincs benne se bűn, se tévedés. Ilyesmiket agyalnak ki, s erre építenek számos hittételt. Az Írás azonban másképp beszél erről, ahogy hallottuk. De még magának az egyháznak se higgyen

TANULMÁNYOK

senki, ha az Krisztus igéje nélkül és azon kívül cselekszik vagy beszél. Csak Krisztus igéjében szent az egyház. És bár Krisztus igéjén kívül kétségtelenül tévelygő, szegény bűnös, de Krisztusért, akiben hisz, mégsem ítéltetik el.

Ezt akartam mondani a csökönyös dicsekvők ellen, akik folyton így fecsegnek: az egyház, az egyház, az egyház! De nem tudják sem azt, mi az egyház, sem azt, mit jelent az egyház szentsége. Mégis mindenkit túlbeszélnek és az egyházat olyan szentté teszik, hogy Krisztusnak hazuggá kell lennie, és igéje egyáltalán nem lehet érvényes. Ezzel szemben nekünk így kell dicsekednünk: egyház ide vagy oda, ám legyen annyira szent, amennyire csak akar, de Krisztus nem lehet hazug. Maga az egyház pedig tanítással, imádsággal és hittel megvallja mindkettőt: önmagáról, hogy bűnös Isten előtt, és gyakran téved és vétkezik. De Krisztus az igazság maga, és ő sem nem hazudhat, sem nem vétkezhet."

Jegyzetek:

- 1 A dolgozathoz mindenekeelőtt a következő újabb irodalmat használtam: Remigius Bäumer: Martin Luther und der Papst. 5. durchges. Aufl., mit einem neuen Kapitel: Die wissenschaftliche Diskussion über "Luther und der Papst" seit 1971 bis 1986. MS 1987; — Ernst Bizer: Luther und der Papst. M 1958; — Scott H. Hendrix: Luther und das Papsttum. CCL 12 (1976), 493-497; — Ders.: Luther and the papacy: stages in a Reformation conflict. Phil 1981; — Hubert Kirchner: Luther und das Papsttum. In: Leben und Werk Martin Luthers von 1526 bis 1546 /hrsg. von Helmar Junghans. B; GÜ 1983, 441-465. 871-874; — Gerhard Müller: Martin Luther und das Papsttum. In: Das Papsttum in der Diskussion /hrsg. von Georg Denzler. Regensburg 1974, 73-101 = In: ders.: Causa Reformationis: Beiträge zur Reformationsgeschichte und zur Theologie Luthers) zum 60. Geburtstag des Autors hrsg. von Gottfried Maron und Gottfried Seebass. GÜ 1989, 388-416; — Hans Jörg Urban: Der reformatorische Protest gegen das Papsttum: eine theologiegeschichtliche Skizze. Cath 30 (1976), 295-319.
- 2 WA TR 5,267,8-14 (5590), 1543.
- 3 WA 7,443,1-7.
- 4 Schmalkaldeni Cikkok, 4. tétel, 1537; WA 50,213,2-8 = BSLK, 427,7-10.
- 5 WA 50,215,14-217,12 = BSLK, 429,8-430,8.
- 6 Hendrix fent említett munkáiban joggal mutat rá Bäumer véleményével szemben, hogy Luther viszonya a pápasághoz — tárgyszerű, teológiai interpretáció esetén — éppen látszólagos kétértelműségében bizonyul egyöntetűnek.
- 7 Das Papsttum in der Diskussion /hrsg. von Georg Denzler. Regensburg 1974; — Patrick Granfield: Das Papsttum: Kontinuität und Wandel (The papacy in transition - dt. -) übers. von Siegfried A. Schulz unter Mitarb. von Lucia Scherzberg. MS 1984.

TANULMÁNYOK

- 8 Ez a címe Peter Brunner egy tanulmánykötetének, GÖ 1977.
- 9 János 17,17.
- 10 A német nemzet keresztyén nemességéhez a keresztyén életrend megjavításáról, 1520; WA 6,416,5-10.
- 11 "Sommázva: A rajongás Ádámban és gyermekeiben lappang kezdettől fogva a világ végéig. A régi sarkány oltotta beléjük ezt a mérget. Ez minden eretnekségnek, a pápaságnak és Mohamednek is az ősforrása, ereje és hatalma." (WA 50,246,20-24 = BSLK, 455,27-31)
- 12 "... azért törekszünk erre, hogy ne saját magunkban legyen üdvösségünk, és így Isten dicsősége megálljon és a hit igazsága megmaradjon. Ha így lesz, akkor a legszentebbnek nyilvánítom a pápát, és nem csak lábait csókolom meg, de karjaiban hordozom. Ha meg tudjuk nyerni a maga a tanításnak, hogy egyedül Isten igazít meg kegyelemből." — (In epistolam S. Pauli ad Galatas commentarius, (1531) 1535; WA 40 I,180, 10-181,3-Utóirat.)
- 13 A következőkben egy hatalmas tárgykör rendszeres teológiai vázlatát adom; ezért tekintek el az irodalmi utalásoktól.
- 14 Lásd fent a 12. jegyzetet!
- 15 Korábbi célzások után először világosan egy Spalatin Györgyhöz írott levélben szól erről 1519. március 13-án: "És (bizalmasan mondom) nem tudom, vajon nem a pápa-e maga az Antikrisztus vagy annak apostola, mert rendelkezéseivel annyira nyomorultul rontja meg és szezezi keresztre Krisztust (vagyis az igazságot)." (WA Br I,359,29-31-161-)
- 16 A "szubjektívizmus" fogalmának használatánál természetesen világos számomra, hogy a Luthert értékelő irodalomban ezt a fogalmat — barátságosan vagy ellenségesen — éppen Luther jellemzésére használják. Azzal, hogy én ezt az itéletalkotást Lutherre támaszkodva megfordítom, inkább magát a szubjektívizmussal foglalkozó vitát szeretném előmozdítani, mint pusztán a dárdát megfordítani. A közéletű vélemény arra a szóhasználatra támaszkodik, amely azonosítja a szubjektívizmust és az individualizmust, és ennek következtében kollektív valóságok eleve objektív jelleget kapnak. Luther azonban egészen más síkon gondolkodik, amikor felfedezi az egyház szubjektívista jellegét, amit újkori változatban azonnal felismer a rajongóknál is. Ezzel Luther számára az igazság kérdése új teológiai és filozófiai dimenziót kap. Az igazság sem nem individuális, sem nem kollektív ideológia, és ezért nincs is alávetve a gondolkodásnak. Sokkal inkább maga az igazság, mint ige teszi magát hallhatóvá, és úgy jellemezhető, hogy amikor megmaradunk az igében, akkor válik érthetővé és felfoghatóvá. Krisztus az igazság, és ő is marad az igazság. A szubjektívizmus problémájának lutheri megközelítése a maga teológiai, filozófiai és szociológiai konzekvenciáival, nekem úgy tűnik, még messze nem kapott elegendő figyelmet.
- 17 Lásd fent a 15. jegyzetet!

TANULMÁNYOK

- 18 "... mégis megengedem másoknak, hogy más véleményen legyenek, vagyis azon, amit a 'firmiter' dekrétum állít, csak ne kényszerítsenek minket, hogy az ő vélekedéseiket (ahogy mondtam) hittételeknek fogadjuk el." (WA 6,512,4-6). Amit itt Luther a teológiai vélemény szintjére szorít vissza, nem más, mint az 1215-ös negyedik lateráni zsinat "Firmiter" kezdetű első rendelkezésében megfogalmazott átlényegüléstan. (Enchiridion symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum — hrsg. von Heinrich Denzinger. 33. Aufl. — hrsg. von Adolf Schönmetzer. Barcinone; FR; Romae; Neo-Eboraci 1965, 260-802-)
- 19 Glossza az állítólagos császári rendelethez, 1531; WA 30 III, 342,9-26 (Kiemelés tőlem.)

Fordította: DÓKA ZOLTÁN

"... a hazugságokat és a megtévesztést csak úgy lehet lerombolni, ha nyilvánvalókká és közismertekké lesznek. Mihelyt a hazugság lelepleződik, nincs több dolgunk vele; megbukik és eloldalog magától nagy szegényében".

(LUTHER MÁRTON)

"Bizony, bolond ember volna az, aki az almafának könyvet írna tele csupa törvénnyel és jogi előírással, hogy miként kell neki almát és nem tövist teremnie. Hiszen ezt magától jobban tudja, mintha megannyi könyv írná elő és parancsolná neki. Ugyanez jellemző valamennyi keresztyénre is a Lélek és a hit által minden dologban. Több jót és igazat tesznek, mint amennyit az összes törvény tanítani képes volna. Saját maguk számára nincs is szükségük sem törvényre, sem jogszabályra."

(LUTHER MÁRTON)

EDUARD SCHWEIZER

PROTESTÁNS FELFOGÁS A LELKÉSZI SZOLGÁLATRÓL
(2. rész)

5. A páli egyház

A Pál utáni minta szerint "ama titok kinyilatkoztatása folytán, amely örök időken át kimondatlan maradt, de most nyilvánvalóvá lett... és tudtul adatott minden népnek" (Róm 16,25-26; v. ö. Kol 1,27; Ef 3,6-10), a misszió a népek között nem egyszerűen mint paradox módon az apostolok gyengeségében megnyilvánuló esemény folytatódik (2Kor 5,18-6,10 stb.), hanem olyan eseményként, amire visszanéznek, és ami folyamatosan részévé válik a hitvallásnak. Ez egyezik az apostolokról és prófétákról alkotott nézettel, akiket Ef 2,20 az egyház alapjának tekint. Ef 4,7 Isten kegyelmének ajándékairól beszél, amiket az egyház minden tagja megkapott. Vitatott a 11. vers interpretálása, amely felsorolja az apostolokat, prófétákat, evangelistákat, pásztorokat és tanítókat. Vajon az utolsó három tisztség folytatása lenne az egyház első periódusában működő apostolok és próféták tisztségének, és mint ilyen különbözik más karizmatikus ajándékoktól? Vagy ezek csak egyszerűen példák, amiket a levél többé-kevésbé taláломra említ? Akárhogy is van, a felszentelésre a leghalványabb utalást sem találjuk.

Mindez másként jelentkezik a Pásztorlevelekben. 2Tim 1,6 meghatározó verse ("Emlékeztetek téged, hogy gerjeszd fel az Isten kegyelmi ajándékát, amely kezeim rád tétele által van benned") feltételezi, hogy Isten ajándéka ezzel a ritussal szállt Timóteusra. Ezt újra kell gerjeszteni, mert gyenge parázslássá válhat, sőt a szöveg nem zárja ki, hogy még teljesen el is hamvadhat. De úgy tűnik, ez az erő a kézrátétel óta él Timóteusban. A "felszentelés" az egyházban egy ritust jelent, ami által Isten ajándékát kapja meg a jelölt, akit ugyanakkor felelősséggel is felruháznak a szolgálat elvégzéséért. Úgy vélem, itt is erről van szó. Vitatható, hogy a keresztreutal-e a szöveg, de a presbiterek tanácsának, és az ő kézrátételüknek az említése, és mindenekelőtt 1Tim 4,14 prófétálással kapcsolatos kijelentései ezt az interpretációt meglehetősen bonyolulttá teszik. A probléma az utóbbi kifejezés megértésében rejlik. Jelentheti azt, hogy "a prófétálás által" (esetleg a prófétálással/egy-es számban), vagy a "prófécia alapján" (többes szám): A második variáció tűnik helyesnek, mivel 1,18 egyértelműen kimondja: "a rólad való jövendölések szerint". Úgy vélem, ez lehetetlenné teszi, hogy a "próféciát" a latin "prae-fatio" értelmében mint egy egyszerű liturgikus kísérelő imát tekintsük. Tehát a kézrátétel Timóteusra a róla szóló prófécia megerősítésének tekinthető. Ez nem teszi kétségesé, hogy az aktus Isten kegyelmének átadására szolgál, sőt megerősíti, hogy a

Lélek által sugallt prófétai kijelentések adták neki a felhatalmazást. Igaz, hogy a próféták nem játszanak szerepet a Pásztorlevelekben ezen a két szakaszon kívül, de ha ebből azt a következtetést vonjuk le, hogy ez csak Timóteus esetében történt (évtizedekkel a Pásztorlevelek írása előtt), akkor azt is kimondhatjuk, hogy egy ilyen ritus történelmileg egyedülálló esemény volt és semmiképpen nem ismétlődött meg a Lélek ilyen megnyilatkozása óta, amit a szöveg Timóteussal kapcsolatban kétszer is említ. Azonban a Pásztorlevelek, amelyek pontosan azért íródtak, hogy egy "apostoli" rendet javasoljanak a korabeli egyháznak, minden bizonnyal ajánlani akarnak egy ilyen ritust.

A szöveg, úgy tűnik, feltételezi, hogy Timóteusban a kegyelmi ajándék azon a speciális szolgálaton túl is él, amit éppen csinál – ezért kap felszólítást, hogy menjen Pálhoz, hosszabb vagy rövidebb időre vagy örökre (2Tim 4,9-13). A szöveg nem csupán a beiktatással foglalkozik, hanem a mai értelemben vett "felszenteléssel" is, ami tulajdonképpen egy "lelki minőség és meghatalmazás egy hivatalos funkció betöltésére" (H. v. Lips), ahol a "hivatalos" azt jelenti: az egyház és vezetői által elismert.

Nincs kétségem afelől, hogy ezek a szakaszok a felszentelés bibliai modelljét mutatják be, és ha a mai egyház felszentelési lelkészeit, arra a nyilvánvaló tényre utalhat, hogy valaha a próféták a Lélek által indítva adták neki ehhez a felhatalmazást. A próféták említése annál inkább figyelemre méltó, mert sem ők, sem a Lélek nem játszik szerepet a zsidó rítusban, amelyhez a Pásztorlevelek egyháza, úgy tűnik közel áll. Ha azonban az egyház úgy vélte, hogy egy ilyen ritus létezése az Újszövetségben kötelező modellt jelent minden időkre, nem felejthette el, hogy ez párosul egy másik zsidó szabállyal: a nők bármilyen formában történő oktatása tiltásával és a "hajfonatok és arany, gyöngyök vagy drága öltözék" viselésének tilalmával, hiszen a Genezis 3 egyik magyarázata szerint a bűn csak Évánban van, Ádámban nem, és a nők üdvözülését a gyermekszüléstől várják (1Tim 2,8-15).

6. Lukács

Két szakasz az ApCsel-ben a mi ismereteink szerinti zsidó szentelést mutatja be Lukács idejében: a hetek beiktatása, illetve Pál és Barnabás missziós utakra való elbocsátása (6,1-6; 13,1-3). Pál és Barnabás már évek óta szolgáltak mint kiváló prédikátorok (9,19-22; 28,29; 11,23-26), anélkül, hogy az ApCsel-ben beiktatásukról vagy felszentelésükről említés lenne. (Kivéve az egyház egyik tagját – nem apostol vagy felszentelt személy – aki "kezeit rátevé" Pálra; és meggyógyította őt vakaságából, ahogy Lukács három ízben is hangsúlyozza, a Lélek befogadását azonban csak egyszer említi.) Eddigi szolgálatuk kezein belül bocsátja el őket az egyház küldetésükre kézzel-tellel (valószínűleg azoknak a tanítóknak és prófétáknak kezei által, akiknek a Lélek adta a meghatalmazást).

A hét férfi beiktatása az özvegyek asztalánál való szolgálatra valószínűleg annak a ritusnak a tükörképe, amellyel a diakónusokat iktatták be Lukács egyházába: Igencsak meglepő, hogy az igehirdetésre vagy a presbiteri szolgálatra semmiféle beiktatást nem említ az ApCsel, habár 14,23 szerint Pál jelölte ki a véneket minden gyülekezetben, és 20,28-ban emlékezteti a véneket a lélekre, aki őket "vigyázókká tette az Isten anyaszentegyházának legeltetésére".

Összefoglalva tehát: Lukács egyháza valószínűleg ismerte a diakónusok és presbiterek beiktatásának vagy felszentelésének ritusát. A kézrátétel aktusának még mindig vannak különböző jelentései, beleértve a gyógyítást, áldást és beiktatást vagy felszentelést. A ritust nem ismétlik meg, amikor Pál (és Barnabás) elindul második útjára, de sem Jánost, sem Márkot, sem Silast nem iktatják vagy szentelik fel küldetésükre, habár ők első útjuk alkalmával sem részesültek a kézrátételben. Ez azt mutatja, hogy a kézrátétel Lukácsnál még mindig az áldás általános gesztusa az eljövendő szolgálatokra, sőt még a lehetséges jövőbeli munkatársakra is, nem pedig egy személy mindörökké szóló formális felszentelése.

7. János

Egészen más kép tárul eléink János írásaiból. Ezek hangsúlyozzák minden hívő közvetlen kapcsolatát Krisztussal, ő a pásztor, a szőlőtő, a gabonamag (10,11-18, 15,1-9, 12,24). Bizonyos, hogy az evangelista, vagy mögöttes az egyház nem úgy választotta ezeket a képeket, hogy minden jelentésárnyalatával tisztában volt, és mégis tipikus ez a választás: egyetlen báránynak sincs szüksége egy másik bárány segítségére, egyetlen vesszőnek sem egy másik vesszőre, és egyetlen gabonaszemnek sem egy másik gabonaszemre, ezeknek csak egy pásztorra, egy szőlőtőre, egy gyökérre és egy szárra van szükségük. Mennyire más ez, mint Pál szavai Krisztus testéről, amelyben minden tagnak segítenie kell a másik tagot! Szeretni egymást János egyházában, nem a szimpátia vagy antipátia kérdése, hanem annak a ténynek a következménye, hogy az egyetlen Úr szeret mindannyiunkat (15,12-17; 1János 3,11-17). Az egyház egysége felhívás a világ számára: engedje, hogy Krisztus szeresse őt is.

Az "apostol" terminus hiányzik a negyedik Evangéliumból, ott csak a "követ" szót találhatjuk, amit általános értelemben használ (13,16). János tudja, hogy tizenkét ember kísérte Jézust a 6. fejezet krízise után is (6,67-71), de ezeken a szakaszokon kívül soha nem beszél tizenkettőről, hanem mindig "tanítványokról", kivéve, amikor hagyományosan úgy szól Jemásról, mint aki "egy a tizenkettő közül": 20,24. 11,48 szerint, úgy tűnik, majdnem mindenki hitt benne és semmi jel sem mutat arra, hogy csak a tizenkettő volt vele az utolsó este. Mindenesetre János hangsúlyozza ezeknek a tanítványoknak alapvető azonosságát Jézus összes tanítványaival minden idők egyházában.

János 21,15-17-ben beszámol arról, hogy Jézus megbízta Pétert juhait őrzésével. Hangsúlyt helyez Jézus háromszor ismételt kérdésére, hogy Péter valóban szereti-e őt, és Péter háromszor ismételt válaszára, amelyben tovább nem állítja, hogy jobban szereti Jézust, mint a többiek. Ezzel a tagadás után kapott kegyelem és bocsánat nyer hangsúlyt. Mindamellett kétségtelen, hogy Péter és a szeretett tanítvány is rendelkezett valamilyen különleges tekintéllyel. Ugyanez vonatkozik a presbiterre is a levelekben és különösen a "kezdetől" történő tanításra. A "presbiter" inkább egy olyan személyt jelent, aki az első generációhoz tartozik, nem pedig egy tisztség viselőjét. Egyébként sok tudós úgy véli, hogy különböző rétegek vannak a negyedik evangéliumban, ami bizonyossága a jánosi "iskola" létezésének.

Összefoglalva tehát, az egyház valóban több, mint a Lélek által teljesen spontánul irányított személyek csoportja. Van egy bizonyos szerkezete, ami biztosítja, hogy az egyház az eredeti körülményre és ezen keresztül Jézus életének, halálának történeti eseményeire és tanítványaival való húsvét utáni új kapcsolatra épüljön. De nincs semmilyen tisztség: "Nektek pedig kenetek van a Szenttől, ezt tudjátok is mindnyájan... De benetek van az a kenet is, amelyet tőle kaptatok; ezért nincs szükségetek arra, hogy valaki tanítson titeket; sőt amire az ő kenete tanít meg titeket, az igaz, és nem hazugság" (1János 2,20.27). Itt a Szentlélek iránti bizalom áll középpontban, valamint az, hogy ő az egyház minden tagjához kettős emberi tanító közvetítése nélkül szabadon szól. Mivel a Lélek Isten lelke, nem fog mást tanítani, csak az igét, ahogy az eredetileg hirdette-tett.

B. Utószó

Pusztá utánpótlása ennek vagy annak az újtestamentumi egyházi rendnek nem jelent igazi segítséget. Bármely modern egyházi rend kerete lehet a Jézus Krisztus evangéliumáról szóló élő tanúskodásnak. Más oldalról viszont mind azok a problémák, amelyek az újszövetségi gyülekezetekben előfordultak, a mi problémáink is. Ezért jutnak azok a ma ember számára is érthető módon kifejezésre. Az Újszövetség szerint kettős a veszély, hogy figyelmen kívül hagyjuk ezeket a kérdéseket és így gyenge, sőt félrevezető tanúvá váljunk. Az egyház válhat olyan csoporttá, amely egy vagy több karizmatikus vezető rabságában él, akik a többiek uralkodnak különleges adottságaikkal. Ez az a veszély, ami ellen a Pásztorlevelek küzdenek egyházi rendjükkal. Ugyanilyen könnyen válhat az egyház olyan csoporttá, amely tisztségek intézményi szerkezetének függőségében él, amelyben néhány szolgálattevő pontosan végrehajtott felszentelése nem igényli a Lélek szabadságát, tehát az egyház el is veszíti azt. Ez az a veszély, ami ellen János levelei küzdenek a Lélekbe vetett hitükkel.

TANULMÁNYOK

Azt hiszem, senki sem tagadja, hogy Jézus kijelentésének kell mértékadónak lennie az egyház rendjében, amely szerint minden világi mértékkel szemben a vezető legyen mindenki szolgálója, ahogy Jézus is az volt (Lukács 22,25-27), és így a kárügmatikus és misszionárius funkcióknak kell elsődlegesnek lennie az intézményi és szervezeti funkciókkal szemben. A kérdés az, hogyan lehet érthető módon kifejezni ezt a meglepő különbséget az egyházon kívüli világi struktúrák és az emberi uralkodástól és a hatalom manifesztálódásától szabad közösség között, hogyan lehet megóvni a fiatal embereket attól a vágától, ami felszentelésük után a mások feletti hatalom – sokszor szellemi hatalom – megszerzésére irányul.

Az első veszélyt illetően látnunk kell, hogy az Újszövetség egyáltalán nem ellenséges a renddel, és az egyház már az első időkben sem tudott volna létezni bizonyos rend nélkül. A kárügmatikus adottságokat észre kell venni és fel kell ismerni őket, ha ez segít gyakorlásukban. Hogy ez csupán az együttműködés, a szabad akaratból történt alárendelődés szellemét jelentse-e, vagy a beiktatás és a felelősség ráruházásának látható ritusát is, az attól függ, hogy mi segíti jobban a funkcióikat. Amikor az egyházat a gnoszticizmus fenyegette (1Tim 6,20), a rend és a felszentelés volt hangsúlyos, és a őket egyenesen kizárták a tanításból. Azonban megfelelő lépéseket tenni veszélyhelyzetben nem jelenti azt, hogy ezeket az intézkedéseket örök időkre fenn kell tartani, mintha minden helyzetben ezek jelentenék az evangélium tanúságtételének egyetlen lehetséges módját az egyház rendjében. Az egyház számíthat Isten hűségére és a jövőben is várhatja annak a kegyelmi ajándéknak a működését, amelyet egy tagja egyszer megkapott. De ugyanígy, tartva a második veszélytől, számíthat Isten szabadságára, aki új, korábban ismeretlen utakon is vezethet. Ezért soha nem ruház egy funkciót kizárólag egyetlen személyre vagy csoportra. Tudja, hogy néhány szolgálat nélkülözhetetlen; az újszövetségi példa szerint a gyógyítás is ilyen. Így az egyház rendjéhez tartozik, hogy biztosítsa ezeknek a szolgálatoknak a működését, és ugyanakkor érintetlenül hagyja Isten szabadságát, hogy azok a személyek végezze a szolgálatokat, akiket ő választ. Lehet, hogy helyes dolog beiktatni néhány embert speciális feladatokra, anélkül, hogy elfelejtenénk: néhány esetben vagy általában egy másik fajta szolgálat válhat a legfontosabbá. 2Tim 1,6 feltételezi, hogy a próféták és az egyház által hivatalosan elismert kárügmatikus kegyelem, amelyet még a kézzátétellel is igazoltak, a megszentelt személyen marad a konkrét szolgálat idejének letelte után is. Ez az, amit "felszentelésnek" nevezünk, és ami teljesen más, mint az akkori zsidó felszentelés: nincsenek előtanulmányok, nem kell vizsgát tenni, ami bizonyítaná a megszerzett tudást (ami nem azt jelenti, hogy manapság nem helyes kérni mindezt); a Szentlélek választja a felszentelendő személyt és átadja neki ajándékait, tehát az egyháznak imádkoznia kell, hogy mindez így történjen, mert maga nem tudja garantálni;

végezetül a felszentelés nem ad legális hatalmat az ítélkezésre. Ha az egyház elhatározza a felszentelést, akkor fel kell szentelnie az ígehirdetőket csakúgy, mint a diakónusokat, presbitereket, tanítókat, esetleg zenei vezetőket stb., anélkül, hogy különbséget tenne magasabb vagy alacsonyabb rangok között (vagy amennyire ez lehetséges, a fizetések között).

Számomra fontosnak tűnik, hogy az egyház elkerüljön mindent, ami megkülönböztetne egy tisztséget a nem-hivatalos szolgálattól — függetlenül attól, hogy ezt gyakorlati okokból rendelték — mindaddig, amíg segíti az egyház működését. A tisztséget jelölő görög terminusokat, — egyik a megbecsülést hangsúlyozza (timé), a másik az irányító hatalmat (arché), a harmadik a közösség javát szolgáló tevékenységet (leitourgia), — az Újszövetségben csak a zsidó papok, vagy római tisztviselők, vagy magának Jézusnak vagy az egyház egészének megjelölésére használják, nem pedig az egyház egyes tisztségviselőire. Minden tag a Szentlélek hordozója, és az ő működését ugyanúgy megtalálja másban, mint magában. Semmi nem korlátozódik egyetlen személyre vagy csoportra, kivéve amikor a Lélek a rend érdekében ezen felülemelkedik. 1Kor 14-ben két vagy három, vasárnapi szolgálatra beiktatott próféta irányítja a gyülekezetet nehogy káosz uralkodjék. De ha a Lélek más szájába adja a szót, a felszentelt prófétának le kell ülni és hagyni, hogy a másik folytassa (30. vers). Minden tagnak — akár felszentelt, akár nem — minden funkcióját ellenőrizni kell, és ha a Lélek hatalmát tovább már nem lehet felismerni, akkor ez már nem tekinthető szolgálatnak.

A beiktatás gyakoribb, mint a felszentelés, és azokra a személyekre korlátozódik, akik konkrét szolgálatot vállalnak az egyházban (vagy olyan profán szolgálatot, amit az egyház elfogása szerint Isten nevében végeznek) és kizárólag a szolgálat idejére. A beiktatás egy jó jel lehet, ami rámutat néhány nélkülözhetetlen szolgálat fontosságára. Azonban, nem jelenti azt, hogy ezáltal a beiktatott személy szükségképpen jobban, nagyobb kegyelemben vagy nagyobb tekintéllyel fogja végezni ezt a szolgálatot, mint más, a Lélek által megszólított személy.

A második veszélyről szólva hangsúlyoznunk kell, hogy az Újszövetség nyitott egy olyan egyházi rend felé is, ami a Lélek szabadságát helyezi középpontba és kerüli a beiktatást vagy felszentelést, kivéve talán egyetlen egyházi szolgálat alkalmára. Egy ilyen egyház a Lélekben bíz, aki újra meg újra olyan különös tekintéllyel rendelkező személyeknek adja kegyelmét, mint például a presbiter János leveleiben, és aki ezt a kegyelmet "kezdeteiktől" a kinyilatkoztatás határain belül tartja. Ez nem jelent olyan lelkületet, amely ne volna kész a Lélek szavaként értelmezett vagy félreértelmezett spontán ötletek kritikájára. Pontosan a jánosi irodalom hangsúlyozza a Lélek üzenetének identitását az első tanúk kinyilatkoztatásával. Ezáltal nem engedi, hogy egy karizmatikus személy előtérbe helyezze önmagát, és így ez nem is vezethet az egyház szakadásához.

Kétségtelenül nyilvánvalónak kell lennie az egyház rendjében, hogy az Úr mindig a közösséggel szemben áll és nem azonos vele. Nem értem, hogy ez miért fejeződik ki jobban egy felszentelt szolgálatban, mint egy olyan rendben, amelyben a Lélek által elhívott személy kinyilatkoztatása fejezi ki az Úr Lelkének szembenállását az egyházzal a maga teljességében, felszentelt papjaival együtt.

A papok, áldozatok és tanult írástudók nélküli istentisztelet radikális újdonság volt és forradalmi modellnek számított abban az időben. Az egyház Isten temploma és népe; ezért nem építenek templomokat a profán világtól elkülönítve, sem tantermeket távol a műveletlen tömegtől. Nem állítják vissza a kultuszt, és nem segít a tudományos exegézis sem, ha a kegyelme adó Lélek hatalma hiányzik. Nem hiszem, hogy egy egyház, amelyik az Újszövetség útmutatását követi, elkülöníthet egy "apostoli szolgálatot", amely nem tartozik más szolgálatok közé, tartalmában és forrásában szentségi, és ahol a felszentelés intézménye hasonló a kánonban található felszenteléshez. Az Újszövetségben legalább két nagyon különböző irányzat van a hivatalokat illetően, a pásztori levelekben és János leveleiben. Ennélfogva ellentmondok a limai dokumentumoknak, amelyek kizárják a papszenteléstől tartózkodó egyházakat. Ezeket is teljes mértékben egyháznak kell tekinteni, mivel ők jelentik a nagyon fontos ellensúlyt. A különféle szolgálatok, amelyek talán szétoszlának különféle kisközösségekre és szomszédos, egymással valami módon együttműködő csoportokra, nagyon hasznos és segítő formái lehetnek ma a tanúságtételnek.

Az egyház történetében a Pásztorlevelek irányzata erősödött meg, és egyre nehezebb lett felfedezni az egyház eszkatologikus újdonságát, mivel áldozati kultusza egyre inkább hasonlóná vált más vallásokéhoz, és írásmagyarázó tanításai a csendben figyelő hallgatóság előtt egyre kevésbé különböztek a tudósok előadattermeinek professzori oktatásától. János írásainak irányvonala csak néhány marginális csoportban követték: a Montanisták, a Nag-Hammadi írásokból ismert kisebbségi egyházak, a reformáció előtt és után is üldözött csoportok és a jelen karizmatikus csoportjai. Így a probléma nem annyira az Újszövetség tanúságtételének a problémája, ahol legalább valami egyezség született, hanem a kanonizálás utáni fejlődés problémája. Meg vagyok győződve arról, hogy Isten egyháza nagyon gyakran az intézményes egyház(ak)on belül, de néha azon kívül is létezik, felszentelt szolgálattéveők nélküli csoportokban is.

Írásom teljes félreértése lenne, ha bárki azt gondolná, hogy kisebbiteni akarom az egyházi szolgálat kegyelmét és nagy-szerűségét. Van-e a világon olyan feladat, ami összehasonlítható lenne Isten szavának hirdetésével, vagy a szűkségtől és fájdalomtól szenvedők gyakorlati szolgálatával, vagy a gyülekezet lelki szükségleteinek gondozásával, az ő bátorító szavaik vagy éppen kritikájuk kíséretében? Tudom, hogy a diakónusok, presbiterek, tanítók és papok felszentelése, beleértve természetesen

TANULMÁNYOK

a lelkésznöket is minden szinten, ahogy ez a svájci egyházban magától értetődő a húszas évektől kezdve, az Istendicséret szimbólumának tekinthető, és annak a hatalmas öröme és hálának a jele, amelyet a Föld legjobb és legszebb, ígéretet és követelést hordozó szolgálata ébreszt. Ez lehet, hogy a jó dolgok közé tartozik, vagyis az egyház létezésének megfelelő módjához egy adott helyzetben, de soha nem tartozhat az egyedül lehetséges esetek közé, azaz magához a létezéshez. Ennélfogva én a beiktatásra szavazok inkább, mint a felszentelésre, és azoknak az egyházaknak teljes elfogadására, amelyeknek nincsenek felszentelt lelkészei. Befejezésül, enyhítésképpen, egy idézet a Limai dokumentumokból: "Az egyház történetében voltak olyan idők, amikor az evangélium igazságát (én inkább azt mondanám: életét) csak prófétai és karizmatikus vezetők tudták megőrizni", és hozzátenném: azt hiszem, még ma is vannak ilyen idők.

Fordította: SÁPI KATALIN

Helyreigazítás: Fordítónk neve az előző számunkban elírással jelent meg. Szíves elnézését kérjük!

Lót menekülése:
Speculum Humane Salvationiss XIV. sz.

DR. BOLERATZKY LÓRÁND

MEGJEGYZÉSEK A ZSINAT ÖSSZETÉTELÉHEZ

A június 8-án megnyílt zsinat a felülről diktált 1966. évi Egyházi Törvények szerint ült össze, bár a választásoknál alulról jövő kezdeményezés is észlelhető volt.

Mínthogy a zsinat összetétele annak eredményes működése szempontjából elhatározó jelentőségű és annak tágabb értelemben vett legalitását is érinti, ez azon keresztül is lemérhető, hogy képviseli-e lehető legszélesebb alapokon az egész lutherániát? Válaszunk erre aligha lehet igenlő. A megújulási mozgalmak, nemkülönben a női leikészek nem számarányuknak megfelelően jutottak képviselőhöz, pedig ez komoly szellemi erőktől fosztotta meg a zsinatot. Ugyancsak hiányoljuk az országos és az egyik kerületi jogtanácsos távolmaradását.

De ugyancsak szembeötlő negatívumot eredményezett, hogy az Egyházi Törvények meghozatala óta történt változásoknak megfelelően nem jutottak arányos képviselőhöz az egyes egyházmegyéék. Ezt az aránytalanságot új törvénynyel mielőbb korrigálni kell.

Ezért érdemel támogatást a Mevisz javaslata, amely bármikor elővehető, hisz az új zsinati törvény meghozatala elől sokáig nem lehet kitérni. Mivel az ezzel kapcsolatos szervezési javaslat sommás feltevési módja sokakat megfélemtetett, a jövőben nem kerülhet sor összevontan kérdések megszavaztatására, de arra sem, hogy törvényjavaslat csak szóbelileg kerüljön előterjesztésre.

Bár a Mevisz javaslatához több, mint 25 felszólalás hangzott el, mégis az a benyomás alakult ki, hogy a felszólalások zömmel nem értették a javaslat rációját, nevezetesen azt, hogy a bizalom és az egyház egységének szolgálata érdekében lenne szükség új zsinati törvény megalkotására és utána a zsinat felosztatására. Nem elég meggyőzően hatottak azok az érvek, amelyek szerint jogi intézkedésektől eredmény nem várható, vagy külső nyomásnak tenne eleget a zsinat, ha elfogadná a "kétlépcsős" megoldást, vagy, hogy előbb más kérdéseket kell tisztázni és, hogy ősrobbanási helyzet nincs. Hiányzott a nagyvonalúság az új megmértetés vállalásától.

Teljes volt az egyetértés viszont abban, hogy a zsinati elnökség választását a zsinat plénumára kell bízni és abban is, hogy a Faszor is jusson képviselőhöz, noha közelebbiekre már nem tért ki a javaslat. Ellenben előreláthatólag nehézkességet fog jelenteni a szakbizottságok nagyszámú vezetőjének az elnökségbe való bevonása.

Ami az elnökség választását illeti, elgondolkodtató, hogy nagyszámú jelölt miért nem vállalt együttműködési szerepet; ha vállalt volna, több prominens személy alelnöki megválasztására nem került volna sor. Mindenesetre jelzés értékű volt, hogy kik irányában gyengült meg a bizalom. Végül sajnálatos, hogy a zsinat nem jogászt állított a világi elnöki tisztre, figyelemmel arra, hogy a törvényhozás prominensen jogászi szakfeladat.

ifj. FABINY TIBOR

"ISTÉN BESZÉDÉNEK ALAPELEMEI"

VAJTA VILMOS: Hitből fakadó élet c. könyvéről
(Evangélikus Sajtóosztály, Budapest, 1990.)

Hadd kezdjem Vajta Vilmos könyvéről szóló recenziómat egy gimnazistakori emlékemmel. Éppen húsz évvel ezelőtt, 1971-ben kaptam először nyugati útlevelet. A kéthónapos angliai tartózkodásom alatt mohón szívtam magamba a szabad világ levegőjét, nyelvést és kultúráját, de ugyanolyan nagy lelkesedéssel fogyasztottam a kinti magyar betűt is. Pátkai Róbert jóvoltából kezembe került a Magyar Evangéliumi Ifjúsági Konferencia néhány kötete. A Mit cselekedjünk? című kötet az 1962-es angliai találkozó anyagát tartalmazta. Ebben fedeztem fel egy hosszabb teológiai tanulmányt Krisztus követéséről. Tizenhat éves voltam akkoriban, s addig nemigen olvastam teológiai írásokat. Ez a tanulmány viszont olvastatta magát. A fontosabbnak vélt részeket aláhúztam, a margóra felkiáltójeleket vagy néha kérdőjeleket tettem. Krisztus példájáról, az engedelmességről, az aktív és a passzív szenvedésről, a gonosz hatalmának megtöréséről, a "keresztény politika" lehetetlenségéről szólt az írás. A mintegy huszonöt oldalas szöveg katartikus hatást gyakorolt rám: úgy véltem, ilyet még nem olvastam. A tanulmány úgy szólt a kereszténység, a Krisztus-követés specifikumáról, hogy hitet is ébresztett és intellektuális horizontot is nyitott. Az olvasás közben átéltem, amit a hazai teológiai irodalom tallóztatása közben csak alig-alig tapasztaltam, nevezetesen, hogy a teológia: élmény, valami hallatlanul izgalmas, jó és felelősségteljes dolog. A tanulmány szerzőjének a nevével akkor találkoztam először. Vajta Vilmosnak hívták.

A két évtizeddel ezelőtt olvasott gondolatok részint ismerősként köszöntek vissza Vajta Vilmos a Hitből fakadó élet című könyvében, amit az Evangélikus Sajtóosztály adott ki 1990-ben. Nagy dolog, hogy Vajta Vilmos fejtegetései már nemcsak a külföldre utazó, hanem minden magyarul olvasó számára immáron idehaza is hozzáférhetőek. A szerző mintegy ötven éve él külföldön. Nézei miatt idehaza több mint négy évtizede persona non grata volt. A svédországi Lundban, majd Genfben és Strassburgban fejtette ki teológiai munkásságát, s ekközben a nemzetközi Lutherkutatás egyik legkiemelkedőbb személyisége lett. A rendszerváltás évében a hazai egyházvezetés végre feloldotta a több évtizedes anathémát és — önmagát is mentő sietséggel — díszdoktori címet adományozott Vajta Vilmosnak. Vajta bizonyára nehéz döntés elé került, hogy elfogadja-e ezt a címet attól az egyházvezetéstől, amelyik többször is támadta őt. Csak gyaníthatjuk, hogy a kompromisszumkészségről tanúskodó végső pozitív döntés mögött az a meggyőződés húzódnak meg, hogy egy viszonylag új

helyzetben, személyes okokra hivatkozva most már nem foszthatja meg életművétől a tiszta, ideológiamentes teológiára kiéhezett magyar evangélikusságot.

Mérlegelnie kellett Vajta Vilmosnak valószínűleg azt is, hogy a gazdag életművéből mit tegyen le először a magyarul olvasók asztalára. Választhatta volna egy világhírnek örvendő speciális teológiai művét, ami Lutherről és az istentisztelet teológiájáról szól, de választhatta volna a hazai egyházpolitika szempontjából izgalmas könyvét a diakónia teológia bírálatáról. (A németül megjelent könyv ismertetését lásd Ittzés Gábor: "A kritikai szolidaritás példája", Keresztyén Igazság 3. szám, 1989. szeptember). Ám Vajta célkitűzése ennél sokkal szerényebb: nem egy látványos teológiai vagy egyházpolitikai bombát, vagy egy népszerűséggel kecsegtető sikerkönyvet akart a magyar olvasóinak adni. Nagyon helyesen felismerte, hogy "Vannak idők, amikor 'Isten beszédeinek alapelemeire' kell felfigyelnünk (Zsid. 5:12)." Igaza van a szerzőnek: a mai korszak a magyar evangélikusság életében olyan idő, amikor a hit nyelvét, mondhatnánk a hit "ábécéskönyvét" szinte újra kell tanulnunk, a Zsidó-level szép szavaival: "Mert noha ez idő szerint tanítónak kellene lennetek, ismét arra van szükségetek, hogy az Isten beszédeinek kezdő elemeire tanítson valaki titeket; és olyanok lettetek, akiknek tejre van szükségé és nem kemény eledelre."

A könyv választott műfaja a teológiai meditáció. A műfajválasztás több szempontból is szerencsés. Először is megszünteti a hazai teológiában kialakult kettősséget, miszerint van egy teológiai szaknyelv, szakzsargon, ami csak a bennfenteseknek íródik, amit csak ők használhatnak, s ezen túl van egy kegyes nyelvezet, ami viszont az egyház népének szól. A régi hagyományokat felelevenítő teológiai meditáció nyelvéen Vajta ugyanúgy szól professzorokhoz, mint az "egyszerű" egyháztagokhoz vagy a hétköznapi hívőkhöz. Mindenkihez szól (hiszen a tanítók is olyanok lettek akiknek tejre van szükségük és nem kemény eledelre) és mindenki számára van mondanivalója. A könyv ereje éppen a szerző alázatában rejlik: nem egy sajátos teológiai rendszert akar kiépíteni, hanem megkísérli "lehallgatni a bibliai üzenetet" (7. old.). Véleményem szerint nem az a könyv jó, amelyikben a szerző személye, vagy akár a sajátos teológiája mutatkozik meg, hanem ellenkezőleg: az a könyv, amelyikben a szerző személye, vagy akár a sajátos teológiája szinte láthatatlanná, átlátszóvá, "transzparenssé" válik, s a még sajátjának vélt gondolatokon is a Szentírás süt és ragyog keresztül. S ezért nekünk is először hallgatni kell, a "Szentírás központi szövegén elmélkedni", az ismertnek vélt szövegeket újra és újra olvasni. Az "Új" felismerés sohasem szakadhat el a "régi"-től, egy-egy valóban "új" felfedezést legtöbbször a "régi"-vel való újratalálkozás adja. A hit "ábécéskönyvét", "Isten beszédeinek alapelemeit" újra és újra előről kell tanulnunk. Hitünk számára nem lehetnek régi kérdések, hitünk nyelvének alapjait állandóan

ében kell tartani ahhoz, hogy hitünket hitelesen megvallhassuk, s hogy ne csak elkoptatott sztereotípiákat recitáljunk.

A Hitből fakadó élet eredeti változata (Justified Life) az ökumenizmusnak abban az időszakában keletkezett, amikor "a kezdeti ismerkedés után időszzerűvé vált az egyházak hitvallásos azonosítása" (7. old.). Vajta azt bizonyította a könyvében, hogy az evangélium primátusát és a hit általi megigazulást valódi lutheri felismerés nem csupán valami evangélikus sajátosság, hanem egyetemes keresztény örökség. A Hitből fakadó élet egyedüli hátránya, hogy néhol érezni azt, hogy fordítással van dolgunk. Amíg az 1962-es előadás veretes magyar nyelven, egy magyar közönségnek szólt (igaz, valószínűleg szóbeli előadásnak is készült), s így a tanulmány 'mondatai néha még most is viszszaengenek bennünk. Például: "Sokszor mondták már, hogy az egyház magvetése volt a vértanúk vére. De gondolunk-e arra, hogy ma is ott leselkedhet az a helyzet, amikor nekem végig és végig meg kell állnom a Krisztus mellett?" (Mit cselekedjünk, 42. old.). A Justified Life fordítása és átdolgozása közben a szerző már nem engedi el magát ilyen bátran, hanem óvatosan fordít, "biztosra megy", s ezt a becsületos igyekezetet néha megsínyli a szöveg, de természetesen az alkalmi stiláris nehézség sohasem jelent érthetlenséget.

A könyv szerkezete három részre oszlik: 1. Isten igazsága; 2. Hitből fakadó élet; 3. Krisztus követése. "Isten igazsága", mint arra a Római levél alapján Luther rámutatott, elsősorban ige, azaz cselekedet, Istennek az emberért hozott áldozata. "Isten igazsága sajátos cselekedet Jézus Krisztusban. Megigazítja az embert azáltal, hogy emberré lett." (14. old.) A hitből fakadó élet egyedüli alapja Krisztus halála és feltámadása. A keresztység "belekeresztelkedés a Krisztus testébe" (de ritkán halljuk ezt ilyen tisztán!), az úrvacsorai közösség pedig Krisztus áldozati halálában való részesedés (83. old.).

A könyv egyik jelentősége abban van, hogy visszaadja a bibliai szavak és kifejezések (számunkra sokszor kényelmetlen) jelentését, s felhívja figyelmünket arra, hogy milyen nagy veszély az, ha egyes kifejezéseket (pl. "lelki ház") elspiritualizálunk.

A szerző teológiai módszere nem elsősorban a "szétválasztás" vagy a "megkülönböztetés", hanem a — különbségeket felmutató — összekötés. Mindennek alapja Isten cselekedete. Erre épül a hitből fakadó élet. S a harmadik — szerintem legkönnyebben olvasható rész — pedig arra mutat rá, hogy Krisztus követése sem lehetséges Isten cselekedete és Krisztus engedelmes áldozata nélkül. A teológia számára ez azt jelenti, hogy az etika a lapja a dogmatika. "Krisztus Isten képeként azért lett emberré, hogy az ember Isten képmására való teremtettsége megvalósulhasson" (96. old.). A keresztény ember számára Krisztus a példakép, s Krisztus életének "mintája" ábrázolódik ki az egyén életében, a Krisztus példakép, az emberi lét ösképe" (99. old.). Ezért a Krisztus-követő tanítvány hasonul a Krisztusképhez (100. old.). A könyv egyik gyakran visszatérő kifejezése a "részesedés".

KÖNYVRECENZIO

Vajta könyve egyúttal kihívást jelent az elvilágiasodott, modern kereszténység felé is. Nem szolgálja ki a korát, nem "játszik alá" a manapság divatos nyugati vagy keleti irányzatoknak. Megőrzi a kereszténységnek a veszélyekre mindig is figyelő prófétikus küldetését. Őva int a "rokonszenvesse" tett kereszténységtől, a tudomány, a filozófia, vagy akár a teológia modern bálványaitól (158. old.). "Az egyház tragédiája az, hogy a még legragyogóbb etikai eszmék is befurakodhatnak az evangélium helyébe és félrevezethetik azokat, akik Krisztus követésében kívánnak járni" (uo.). Amíg a modern "rokonszenvesse" vagy "szalonképessé" tett kereszténység sokszor irtózik olyan gondolatoktól, mint az áldozat, az engedelmesség, a szenvedés, a mártíromság s ezek helyett divatos "szituációs etikát" propagál, addig Vajta könyve visszaadja ezeknek a fogalmaknak az eredeti jelentését és méltóságát, s bizonyítja, hogy áldozat, engedelmesség, szenvedés vagy mártíromság nélkül olyan a kereszténység mint az ízét veszített só.

Vajta Vilmos neve jól ismert az Ordass Lajos Baráti Kör tagjai számára. A Baráti Kör rendezésében kétszer is tartott előadást. Először Ordass Lajos Kierkegaard-fordításáról, majd a "A keresztény igazságról". Mindkét írása meg is jelent a Keresztény Igazság-ban, ill. annak mellékleteként. A Hitből fakadó élet mindenkihez szól. A teológiai meditáció olyan időben hirdeti az igét, "mikor az egészséges tudományt el nem szenvedik, hanem a saját kívánságaik szerint gyűjtenek maguknak tanítókat, mert viszket a fülök..." (2Tim 4,3). Adja Isten, hogy Vajta Vilmos könyve ne csak egy műzeális tárgy legyen az egyház kétes értékű panoptikumában, hanem olvassák, forgassák és vitassák is azt. Hogy hasson a könyv. Ha még nem késő.

Az Ordass Lajos Baráti Kör kiadásában megjelent
Ritter B. Károly: A LELKIPÁSZTOR IMÁDSÁGA

Megrendelhető a Kiadóhivatalban

Ára: 60,- Ft

id. MAGASSY SÁNDOR

AZ ÁLLHATATOS "MAGYAR LUTHER"
- Botta István könyve Dévairól -

Történelmi helyzetképet és életrajzot változtat meg Botta István: Dévai Máttyás, a magyar Luther címmel megjelent tanulmánya, mely az Ordass Lajos Baráti Kör gondozásában, 1990-ben hagyta el a sajtót. Nem kerek életrajz ez, hanem csupán egy rövid, igen tartalmas és hányatott élet utolsó néhány esztendejének leírása. Viszont olyan néhány esztendőé, melyet évszázadokon keresztül tévesen ítélték meg a történészek a "magyar Luther" hitének, tanításának lényeges megváltozását, sőt jellembeli fogyatékoságokat is felfedezni vélvén. A kérdés tehát voltaképpen ez: változott-e Dévai hite, meggyőződése és jellege? Igaz-e az a minősítés, mely szerint Dévai egész életében, vagy legalábbis az utolsó két esztendejében "helvét irányba hajlott", nem maradt hithű lutheránus? Hitelesek és tárgyilagosak-e a korabeli, közelkori és későbbi megnyilatkozások Dévaival kapcsolatban? Nem valamilyen érdek szülte prekoncepciónak esik-e áldozatul napjainkig az igazságot kereső utókor? A válasz negatív: nem igaz, hogy Dévai bármikor is megingott volna lutheránus meggyőződésében. A válasz meggyőző: pontos kritikai vizsgálat eredményeként, valamint néhai Súlyom Jenő egyháztörténész, Ritókné Szalay Ágnes és a szerző új adatai, kutatási eredményei segítségével tisztázódnak a tévedések, félreértések és torzítások.

A hagyományos felfogás szerint 1544 elején kétségek támadtak a nagytekintélyű magyar reformátor hithűségét illetően, mégpedig közelebbről az úrvacsora-tanításának lutheri értelmezéshez ragaszkodása tekintetében. Az ügyben megkérdezett Luther – saját tapasztalataira (is) utalva – "nehezen hihetőnek" vélte a hírt, bár a lehetőséget természetesen nem zárta ki. Ebből bizonyosnak tekinthető a helvét irányba fordulás – gyanúja. A gyanú megalapozottságát erősítette Leonhard Stöckel, bártfai reformátor egy levelének olyan utalása, miszerint Dévai úrvacsoratanítása, az ún. "media sententia" (közvetítő álláspont a lutheri és a zwingliánus úrvacsoratanítás között) bizonyos elemeit hordozza. Feltételezték, majd később a feltételezésből állítást formáltak, hogy Dévai kétszer is megfordult Svájcban. Először 1537-ben, amikor a helvét reformáció egyik központjában, Baselban kinyomatta egy vitairatát. Másodszor pedig 1541 és 1543 között járhatott Baselban. Igaz ugyan, hogy biztos adatok csak wittenbergi és nürnbergi tartózkodásával kapcsolatban vannak, viszont egy kb. 3-4 hónapos adathiány alapján feltételezhető az újabb svájci út. Ezekre a többszörös feltételezésekre épült aztán a helvét irányba hajlás állítása.

Botta először a történeti pontosítás munkáját végzi el. Megállapítja, hogy Baselt nem lehet a helvét irány bázisának tekinteni, mivel szervezeti (és hittani!) "különállását" több, mint egy évszázadig megőrizte: csak 1642-ben fogadta el a II. Helvét Hitvallást; az pedig külön is figyelemre méltó, hogy éppen Dévai egyik kortársa: Sulzer Simon baseli vezetőlelkész-sége idején (1548-1585) egyértelműen a "lutheri irány" érvényesült. Itt meg kell jegyeznem azt, hogy a 30. oldal utolsó bekezdése a nyomdai munkálatok során sajnálatosan megrövidült. A Szerző eredeti szövege szerint természetesen nem az 1541-ben meghalt Grynaeus Simon, hanem unokaöccsének fia, az 1575-től Baselban professzorként működő Grynaeus János Jakab "fordítja helvét irányba az 1590-es években" a gyülekezetet. Figyelmet érdemel az a tény is, hogy a "minden gyanún felül álló" Honterus János (Brassó és környéke lutheránus reformátora) 1533-ban Baselban tanult, míg Dévai Wittenbergben, 1529-1531 táján. A döntő azonban az, hogy az 1537-ben megjelent Dévai-vitairatot nem Baselban nyomták, hanem Nürnbergben! Itt — és nem másutt — felügyelt a nyomdai tevékenységre, majd intézte az igen veszélyes körülmények közötti könyvszállítást is. Az 1541-1543 közötti baseli tartózkodást pedig nemcsak az eddig is ismert levelei zárják ki, hanem perdöntő módon az az 1542-ben kelt, csonka levele is, melyet az új kutatások alapján lehetett az ő írásaként azonosítani, s melyben súlyos betegségről ír. Ám, ha járt volna is Baselban, a helvét hatások érvényesülése mellett ez sem bizonyítana semmit. Ellenbizonyíték viszont, hogy 1544-ben — tehát az "elhajlással" megvádoltatás után! — búzgó evangélikus földesura Szkhárosi Horvát Andrással együtt őt küldte Váradra a lutheri reformáció terjesztése érdekében tartandó disputára. A vitatételeket ő fogalmazta! Ezek a tételek teljes mértékben megegyeznek Luther felfogásával és Dévai korábban képviselt nézeteivel. 1545 júniusában pedig már haláláról tudósította a wittenbergieket az a Leonhard Stöckel, akinek korábbi levelét (1544) a Dévait beárnyékoló gyanú alapdokumentumának tartotta az egyháztörténetírás. Ez a levél — a korábbi levelekhez hasonlóan — Dévairól, mint a "mi Mátyásunk"-ról szól. A bizonyítékláncolat így teljes és világos.

A Szerző azonban nem elégszik meg pusztán a történeti adatok revíziójával és a szükséges adatkorrekciók elvégzésével. Mélyreható teológiai elemzéssel kimutatja a Váradi Tételeknek (1544) lutheri felfogást tükröző tartalmát is. Igazolja az újkori református történetírás azon eredményét, hogy az omniózus úrvacsorai tételek semmiféle kálvini tanítást nem tartalmaznak.

A végső — és tulajdonképpen alapvető — probléma azonban még minden eddig ismertetett eredmény ellenére is fennáll: vajon egyszerűen megrágalmazta saját kora, ill. az utókor Dévait azáltal, hogy úrvacsoratanításában változtatást hajtott végre? Semmi alapja sem volt a felvetődött aggálynak?

KÖNYVRECENZIO

A kérdésre — és ez az utolsó lépése a történeti tisztázásnak — úgy válaszol a Szerző, hogy egy eddig szinte teljesen elhanyagolt tényezőre: a tanítás és a szertartás összefüggésére mutat rá. Felhívja a figyelmet arra, hogy Luthert magát is megvádolták saját tanításától való eltéréssel az úrvacsora kérdésében. E tényt meglepődve fogadhatja a mai evangélikus olvasó, pedig inkább az a meglepő, hogy mindeddig nem vettünk tudomást róla.

Az istentisztelet "pápás" (katolikus) liturgiájában az úrvacsorai rész egyik elemeként szerepelt az ún. "eleváció" (az ostya felmutatása) is, mely kifejezte a Krisztus testévé átlényegült ostya imádatát; ezt aztán "Istennek áldozták". Luther már 1520-ban kifejtette, hogy ez a gyakorlat hitbilitanításbéli tévedést hordoz: "Arról sem lehet szó — írja —, hogy a misét áldozatnak tartjuk, mert az ígértet vesszük, az áldozatot pedig adjuk". Márpedig az eleváció tartalmilag "áldozati motívum", a régi és helytelen tanítás értelmében. Érdekesnek tűnhet, hogy a gyakorlatot e hamis nézetek ellenére sem változtatta meg reformátorunk jónéhány évtizedig. Több oka is volt rá. — Először: Az eleváció önmagában indifferens tényező, tehát szabadon használhatjuk, vagy elhagyhatjuk, hiszen Isten Igéje se nem parancsolja, se nem tiltja. — Másodsor: Karlstadt és követői (a "rajongók!") túlbúzgalmukban minden "régipápás elemet" (így az elevációt is) ki akartak írtani a kegyességi és istentiszteleti gyakorlatból; ezzel nem kis zavarokat okoztak. — Harmadszor: Bízott abban, hogy a hívek körében tapasztalható elevációval kapcsolatos téves nézetek a türelmes tanítás következtében meg fognak változni.

Luther "kétfrontos harcot" vívott ebben a kérdésben. Egyfelől küzdött a pápás szentségimádás és áldozatértelmezés törvényével, másrészt küzdött a rajongók és az e ponton velük hasonlóan vélekedő helvét irányzat törvényével, mely az eleváció elhagyását egyenesen a hitvallási hovatartozás (egyik) döntő ismertetőjelének tekintette.

Alapvetően fontos "kitérő" ez Botta tanulmányában, mert így válik világossá: mi volt Dévaival kapcsolatban is a vád lényeges tartalma. A wittenbergi és nürnbergi szertartásmódosítás (eleváció elhagyása!) idején, Luther magyarzó iratával a zsebében, 1543-ban érkezett vissza hazájába, s ott Luther szellemében, vele egyetértve, ő maga is hozzáfogott — nem úrvacsorai tanítás!, hanem — az úrvacsorai szertartás megváltoztatásához, az eleváció elhagyásával. Ennek következményeként hozdozta aztán ő is azokat a terheket, melyek mesterének is kijutottak!

Botta István szép kiállítású könyve alig 80 oldal. Mégsem lehet gyorsan a végére érni olvasásában. Egyszerű és világos a nyelve, stílusa, mégsem lehet könnyedén "átfutni". Történeti témát boncolgat, mégsem csak a történeti érdeklődésük számára jelent tanulságot. Nehéz és fontos teológiai-hitbeli kérdések kerülnek elénk, mégsem csupán a teológusok ügyét ismerjük fel bennük. Mert az oly hosszú időn át részben, vagy egészen

K Ö N Y V R E C E N Z I Ó

elfödött történeti valóságra, az igazságra derül fény. Ezért lehet igazi, mély öröme minden olvasónak; mert a könyvecske tartalma is, írójának szándéka is oda vezet, ahol nem a felekezeti öntudat növekedik, hanem az Isten iránti hála azért az ajándékért, mely neki is megadatott Dévai Mátvásban, a "magyar Lutherban".

"A mi kincsünk akkora, hogy ésszel fel sem érhetjük. Hiszen ezért kell érte kemény harcban állnunk. Nem mondhatjuk tehát lekicsinylő hangon, mint ahogy a világ s némely balga lélek teszi, hogy nem kell a tantételeket olyan szigorúan venni s miattuk a keresztyén szeretetet veszélyeztetni. Ha kisebb dolgokban — mondják — tévelyeg is valaki, de egyébként nagyjából egyetért velünk, hát engedjük s hunyjunk szemet a keresztyén testvéri egység kedvéért.

Nekünk nem kell az olyan béke és egység, amelyért Isten igéjét kellene elveszítenünk. Hiszen ezzel az örök életet is és mindent elveszítenénk. Ebben nem lehet engedni, sem a szeretet kedvéért megalkudni, hanem engedjen mindenki az igének, akár barát, akár ellenség. Mert nem külső, világi egységre kaptuk az igét, hanem örök életre. Majd terem az ige egységet: ige nélkül pedig úgy sincs egység. Ne ajánlgasson hát nekünk senki olyan szeretetet, amelynek az ige, vagy a hit volna az ára. Mert nem a szeretet, hanem az ige hoz örök életet, kegyelmet s minden mennyei kincset.

Az ige kőszálként megáll,
Meggzégyenül, ki bántja;
Velünk az Úr táborba száll,
Szentlelkét ránk bocsátja.
Kincsünk, életünk,
Nőnk és gyermekünk
Mind elvehetik,
Mit ér az őnekik!
Mienk a menny örökre.

(Az igemagyarázat és ének LUTHER MÁRTON-tól)

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓK

Folyóiratunk 11. száma Luther Márton meditációjával kezdődik. Az "Ökumenikus horizont" c. rovatunkban Dóka Zoltán három aktuális eseményt mérlegel – lutheránus szemmel. Szól a szovjet hadsereg kivonulását követő ökumenikus istentiszteletről, a református világtalálkozóról és a pápalátogatásról. Az események teológiai értékelése lutheránus szempontból negatív képet mutat: a teológiai és a politikai szempontok összekeverése az egyház szekularizálódásához és az állam klerikalizálódásához vezet. A tanulmányok között Walter Mostert svájci professzor Luther Róma-ellenes polémiáját elemzi teológiai szempontból. Mostert rámutat, hogy Luther Róma-ellenessége nem pszichológiai averzió, hanem teológiájának alapeleme. Luthernek a kegyelemről, a törvényről és az evangéliumról, valamint az úrvacsoráról szóló nézeteinek hátterén bizonyítja Mostert, hogy Luther a pápaságot is a szubjektív rajongás megnyilvánulásaként látja, ami éles ellentétben állt teocentrikus "objektív" teológiájával. Eduard Schweizernek a lelkészi hivatásról szóló tanulmányának második részét közöljük. A neves újszövetségi teológus Pál, Lukács és János nézeteit hasonlítja össze. Közlünk két könyvrecenziót is. Vajta Vilmos Svédországban élő magyar teológus első Magyarországon megjelent könyve Isten igazságáról, a hitből fakadó életről és Krisztus követéséről szól a Biblia tanítása alapján, teológiai meditáció formájában. A recenziót ifj. Fabiny Tibor írta. Id. Magassy Sándor Botta Istvánnak Dévai Bíró Mátyásnak, a "magyar Lutheréről" szóló monográfiáját mutatja be, amelyben a szerző bizonyította, hogy egyes feltételezésekkel szemben Dévai mégsem követte a helvét irányt élete utolsó szakaszában.

The 11th issue of the journal begins with a meditation from Martin Luther. In the section "Ecumenical Horizons" Pastor Zoltán Dóka discusses three recent events in Hungary from a Lutheran perspective. He comments on the ecumenical service organized to celebrate the departure of the Soviet Army; the world-assembly of the Hungarian Calvinists and the visit of the Pope to Hungary. The author finds that from a theological point of view it is dangerous to mix theological and political aspects because this tendency leads to the secularization of the church and the clericalization of the state. Among "Studies" we can read Walter Mostert's essay on Luther's "anti-Rome" polemics. As Mostert shows Luther's hostility towards Rome was not a psychological aversion but a basic aspect of his theology. Discussing Luther's views on grace, the law and the Gospel, and the Lord's Supper, Mostert demonstrates that Luther saw the institution of the Pope as the manifestation of a subjective "enthusiasm" which was diametrically opposed to his theocentric, "objective" theology. The other Swiss theologian

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓK

Eduard Schweizer continues his discussion on the role of ministry from a New Testament perspective. He compares the views of Paul, Luke and John. There are two book-reviews at the end of the journal. Tibor Fabiny Jr praises the Hungarian translation of Professor Vilmos Vajta's book *Justified Life*. The first Hungarian publication of Professor Vajta, a Hungarian theologian living in Sweden, is a significant event and a major breakthrough in the theology of the Hungarian Lutheran Church. Pastor Sándor Magassy Sen. reviews István Botta's book on the "Hungarian Luther", Mátyás Dévai Bíró. The author has convincingly proved that contrary to some recent views Dévai has not converted to Calvinism but remained Lutheran until the end of his life.

Die 11. Folge unserer Zeitschrift beginnt mit der Meditation Martin Luthers. In der Rubrik "Ökumenischer Horizont" erwägt Zoltán Dóka drei aktuelle Ereignisse — mit lutherischer Augen. er bespricht den dem Abzug der Sowjetarmee folgenden ökumenischen Gottesdienst, den reformierten Weltkongress und den Besuch des Papstes. Die theologische Auswertung der Ereignisse vom lutherischen Gesichtspunkt aus weist ein negatives Bild auf: die Vermischung der theologischen und der politischen Aspekte führt zu einer Sekularisierung der Kirche und einer Klerikalisierung des Staates. Unter den Studien analysiert der Schweizer Professor Walther Mostert die Rom-gegnerischen polemischen Luthers vom theologischen Gesichtspunkt aus betrachtet. Mostert weist darauf hin, dass Luthers Widersetzung Rom gegenüber keine psychologische Aversion, sondern das Grundelement seiner Theologie darstellt. Im Hintergrund der Ansichten Luthers über die Gnade, das Gesetz und das Evangelium sowie über das Abendmahl beweist Mostert, dass Luther auch im Papsttum eine Manifestation der subjektiven Schwärmerei erblickt, was im axhärfen Gegensatz zu seiner theozentrischen "objektiven" Theologie stand. Wir bringen den zweiten Teil der Studie Eduard Schweizers über den Pfarrerberuf. Der bekannte neutestamentliche Theologe vergleicht die Ansichten von Paulus, Lukas und Johannes. Wir vermitteln auch zwei Buchbesprechungen. Das erste in Ungarn erschienene Werk des in Schweden lebenden ungarischen Theologen Vilmos Vajta behandelt die Wahrheit Gottes, das dem Glauben entspringende Leben und die Nachfolge Christi aufgrund der biblischen Lehre in Form einer theologischen Meditation. Die Rezension stammt von Tibor Fabiny jun. Sándor Magassy sen. bespricht die Monographie von István Botta über Mátyás Dévai Bíró dem "ungarischen Luther" in welcher der Author den Nachweis dessen erbringt, dass Dévai, entgegen einzelner Annahmen, im letzten Abschnitt seines Lebens doch nicht der helvetischen Richtung folgte.

Az Ordass Lajos Baráti Kör kiadásában rövidesen megjelenik

BOLERATZKY LÓRÁNDTÓL

A MAGYAR EVANGÉLIKUS EGYHÁZJOG ALAPJAI ÉS A JOGFORRÁSOK

A zsinati atyák figyelmébe ajánljuk!

VIRÁG JENŐ

LUTHER MÁRTON ÖNMAGÁRÓL
c. történeti munka.

KAPI BÉLA - ISTEN HÁRFÁSA
c. egyháztörténeti elbeszélés.

Karácsonyi ajándékozásra nagyon alkalmas.

A fenti művek előjegyezhetők, megrendelhetők a Kiadóhivatalban.

E SZÁMUNK SZERZŐI

BOLERATZKY LÓRÁND ny. ügyvéd	—	
DÓKA ZOLTÁN gyűl. lelkész	—	Budapest
ifj. FABINY TIBOR irodalomtörténész	—	Hévízgyörk
LÜTHER MÁRTON		Budapest
id. MAGASSY SÁNDOR	—	
MDSTERT, WALTER egyet. tanár	—	Bakonyzombathely
SCHWEIZER, EDUARD egyet. tanár	—	Svájc
		Svájc

A KERESZTYÉN IGAZSÁG mostani számához csekklapot mellékelünk. Tesszük ezt többek kifejezett kérésére. És tesszük ezt annál is inkább, mivel a Keresztyén Igazság önként vállalt adományokból és előfizetésekből tartja fenn magát. Kiadásaink a közismert postai és nyomdai költségek növekedése következtében jelentősen megnövekedtek. Kérjük olvasóinkat, barátainkat, hogy önkéntes részvállalással segítsék szolgálatunkat. A figyelmes és áldozatos szeretetért hálás köszönetet mond a Kiadóhivatal.

VEDD és OLVASD!

Az Ordass Lajos Baráti Kör kiadásában eddig megjelent
keresztyén építő írások külön is a gyülekezeti
iratterjesztések figyelmébe ajánlva:

ORDASS L. — "A keresztfa tövében" Nagyheti áhitatok	100,- Ft
ORDASS L. — "Vádirat" Korrajz	40,- Ft
ORDASS-GIERTZ — "Házát kősziklára építette" Elbeszélés	150,- Ft
TERRAY L. — "Nem tehetett mást!" Ordass Lajos életútja	100,- Ft
BOTTA I. — "Dévai Mátyás, a magyar Luther" Tanulmány	80,- Ft
VAJTA V. — "Hit és élet összecsengése" Előadás	40,- Ft
BOLERATZKY L. — "A miskolci ev. Jogakadémia"	40,- Ft
RITTER B. K. — "A lelkipásztor imádsága"	60,- Ft

A felsorolt kiadványok megrendelhetők a Kiadóhivatalban

1114 BUDAPEST — Bocskai út 10.